

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKO-NĚMECKÝCH AREÁLOVÝCH STUDIÍ A GERMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

K SOUČASNÉMU STAVU NÁŘEČÍ VÝCHODOMORAVSKÉHO

Vedoucí práce: prof. PhDr. Alena Jaklová, CSc.

Autor práce: Zuzana Kubátová

Studijní obor: Česko-německá areálová studia

Ročník: 3.

2018

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním svého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 21. dubna 2018

Kubátová Zuzana

Mé poděkování patří především prof. PhDr. Aleně Jaklové, CSc., vedoucí bakalářské práce, za odborné vedení, pomoc, ochotu a cenné rady a připomínky při zpracovávání tématu.

Dále bych ráda poděkovala Bc. Aleně Šmelhausové za ochotu pomoci studentům během jejich studií.

Věnováno Jakubu Machutovi

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá současným stavem východomoravského dialektu se zaměřením na oblast krajského města Zlín. V úvodu práce je vymezen pojem dialekt jako součást českého národního jazyka a shrnut jeho historický vývoj. Dále práce obsahuje přehled jednotlivých typů dialektů na území České republiky a jejich stručnou charakteristiku. Hlavním tématem bakalářské práce je východomoravské nářečí. Práce popisuje jeho 1. zeměpisné vymezení, 2. rozdělení na nářeční podskupiny a 3. typické nářeční prvky. Navazující praktická část práce poté analyzuje přepisy audiozáznamů nářeční mluvy a shrnuje aktuální hláskoslovné, tvaroslovné, slovtvorné a lexikální prostředky nářečí východomoravského. Cílem analýzy je potvrdit, či vyvrátit hypotézu o postupném úpadku nářečního vyjadřování.

KLÍČOVÁ SLOVA

Dialekt; dialektologie; typy dialektů; typy generací; nejstarší generace

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the current state of eastern Moravian dialect on the area of the regional city Zlín. At the beginning of the work the term dialect is defined as an integral part of Czech national language and then its historical development is summarized. Further, the thesis contains an overview of individual types of dialects in the Czech Republic and their brief characteristics. The main topic of the bachelor thesis is east Moravian dialect. The work discusses its 1st geographical definition, 2nd division into dialect subgroups, and 3rd typical dialect elements. The following practical part analyses the transcriptions of the audio recordings of dialect and summarizes the actual phonological, morphological, word-forming and lexical means of the east Moravian dialect. The aim of the analysis is to confirm or rebut the hypothesis of the gradual decline of dialectical expression.

KEYWORDS

Dialect; dialectology; types of dialect; types of generations; the oldest generation

OBSAH

Úvod	9
1. Dialekty na území České republiky	11
1. 1 Diferenciace a stratifikace národního jazyka	11
1. 2 Vymezení pojmu dialekt	11
1. 2. 1 Interdialekt	12
1. 2. 2 Dialektismus	12
1. 2. 3 Dialektologie	13
1. 3 Dialekty v Čechách a na Moravě	13
1. 3. 1 Vývoj nářeční diferenciace	14
1. 4 Typy dialektů	15
2. Východomoravská nářeční skupina	23
2. 1 Zeměpisné vymezení	23
2. 2 Charakteristika východomoravských dialektů	24
3. Cíle a metodika práce	31
3. 1 Cíl práce	31
3. 2 Metodika práce	31
3. 3 Materiálová databáze	32
3. 3. 1 Charakteristika mluvčích a míst sběru záznamů	32
3. 4 Pojem generace	38
3. 4. 1 Kulturní generace	39
3. 4. 2 Generace z biologického hlediska	40
3. 4. 3 Generace ze sociologického hlediska	42
3. 4. 4 Zařazení mluvčích ke generaci z hlediska kulturního, biologického a sociologického	43
4. Přepisy zvukových záznamů zaznamenaných nářečních komunikátů	45
4. 1 Pravidla pro přepis mluvených textů	45
4. 2 Přepisy zvukových záznamů	45
5. Nejfrekventovanější prostředky nářečí východomoravského	55
5. 1 Hláskoslovné prostředky	55
5. 2 Tvaroslovné prostředky	56
5. 2. 1 Deklinace substantiv a adjektiv	56
5. 2. 2 Deklinace osobních zájmen	56
5. 2. 3 Deklinace ukazovacích zájmen	57

5. 2. 4 Konjugace sloves.....	57
5. 3. Prostředky slovtvorné – prostředky obohacování slovní zásoby.....	57
5. 4 Lexikální prostředky	58
Závěr.....	61
Bibliografie	63
Seznam pramenů.....	63
Seznam použité literatury.....	63
Seznam elektronických zdrojů.....	64

ÚVOD

Svou bakalářskou práci bych ráda uvedla slovy předního českého jazykovědce Františka Bartoše, který se neodmyslitelně zapsal do historie rozvoje vědeckého a kulturního života na Moravě jako autor prvního souborného moravského dialektologického slovníku, a jehož výrok vystihuje mé osobní důvody k sepsání práce na téma nářečí:

„Znalost domáciho dialektu nebude zajisté nikomu bez prospěchu, komu se jest přímo stýkati s lidem... A i náš jazyk spisovný, podrobující se ode dávna vplyvům cizím, o pevnou půdu neporušené řeči lidu opíratí se musí, nemá-li za nedlouho zcela pozbyti svého původního rázu slovanského a osáknouti v kalu cizoty. Kolik v našich nářečích krásných a případných slov, kolik přesných termínů, kolik úsečných a jadrných úsloví, bez nichž řeč spisovná všelijak se obchodí, nebo je z ciziny vypůjčenými nahrazuje!“ (Bartoš, 1886, s. 2).

V předkládané práci se zaměřuji na důležitou část českého národního jazyka, a to na dialekt, konkrétně pak na dialekt užívaný na východní Moravě. Dialekty osobně považuji nejen za součást svého mateřského jazyka, ale také za součást kulturního dědictví naší země, které by nemělo být zapomenuto. K oblasti východní Moravy mne váže jednak citový vztah, jednak obdiv k místní lidové kultuře, jejíž součástí je i zvláštní a ojedinělý způsob vyjadřování, dialekt.

Dialekty čelí zvláště v poslední době úpadku a užívání nářeční mluvy se vlivem mnoha faktorů pomalu vytrácí. Původní uživatelé nářečí postupně vymírají a následující mladší generace užívají nářeční výrazivo stále v menší míře. Trendem moderní doby je vše zjednodušovat, urychlovat a zobecňovat. Užívání nářečí může být pro mnohé jeho uživatele neefektivní. Český jazyk tak přichází o důležitou složku, která stojí za onou typickou rozmanitostí a barvitostí češtiny. Proto bych ráda touto prací nářečí v co nejzachovalejší formě zaznamenala a uchovala pro další generace, které již pravděpodobně nebudou mít příležitost setkat se s původním zněním nářečí jinak než v literatuře či v prepisech zvukových záznamů.

V bakalářské práci se zabývám současným stavem východomoravského nářečí. Nejprve však bylo nutné definovat samotný pojem nářečí v rámci českého jazyka, nastínit jeho vývoj a poté charakterizovat jednotlivé nářeční skupiny na území České republiky. Následuje podrobnější popis východomoravské nářeční skupiny. Samotná praktická část práce se pak zaměřuje na nářeční mluvu v užší oblasti Luhačovské Zálesí na Zlínsku.

Základem práce jsou prepisy zvukových záznamů mluvy místních obyvatel. Ukázky pocházejí především od zástupců starší a nejstarší generace, u nichž je předpoklad,

že jejich vyjadřování obsahuje největší míru nářečních prvků. Jako jejich protiklad jsou užity ukázky mluvy zástupců mladé generace. Pokud budou obsahovat méně dialektismů, potvrdí se domněnka o probíhajícím úpadku nářečí v České republice.

Na základě záznamů bude proveden rozbor hláskoslovných, tvaroslovných, lexikálních a slovtvorných nářečních prvků. Tímto způsobem bude charakterizován současný stav východomoravského nářečí.

1. Dialekty na území České republiky

1.1 Diferenciace a stratifikace národního jazyka

Český národní jazyk, obecně též čeština, patří do skupiny západoslovanských jazyků. Vznikal z praslovanštiny zhruba na konci 10. století. Vliv na jeho vývoj měla latina, částečně také němčina.

Český národní jazyk je definován jako soubor integrovaných výrazových prostředků vymezený územně, uvnitř diferencovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně. Český národní jazyk zahrnuje tyto útvary (idiomy):

Spisovný jazyk, nejdůležitější útvar národního jazyka, jako jediný podléhá kodifikaci, tzn. jeho jazyková norma je společensky závazná a je zaznamenána prostřednictvím jazykových příruček, gramatik a slovníků. Spisovná čeština plní funkci národně a společensky reprezentativní. Mluví ji užívají především v oficiální a psané komunikaci. Mluvenou podobu představuje hovorová čeština, která funguje jako prostředek běžného dorozumívání.

Obecná čeština se řadí k nespisovným útvarům českého národního jazyka. Je rozšířená po celém území Čech a sahá až na západní Moravu. Reprezentuje živou mluvenou řeč každodenního života určenou pro neveřejnou komunikaci.

Dalším nespisovným útvarem jsou dialekty, které jsou teritoriálně vymezeny, přísně normovány a užívají se živelně v běžné mluvené komunikaci (viz následující kapitola).

Český jazyk vedle plnohodnotných útvarů disponuje také poloútvary (též sociolokety), které nepředstavují svébytný strukturní útvar. Jsou tvořeny pouze lexikálními či frazeologickými prvky. Patří mezi ně např. profesní mluva, slang a argot (Chloupek a kol., 1991, s. 46-60).

1.2 Vymezení pojmu dialekt

Pojem *dialekt* lze definovat jako strukturní varietu (útvary) jazyka ve vztahu k jiné varietě, tzn. jako dílčí jazykový útvar ve vztahu k celku. Jedná se o komplexní kategorii lingvistickou, historickou a sociologickou. Termínem dialekt (také nářečí) se rozumí částečně ustálená místní obměna celonárodního jazyka, zeměpisně vymezený soubor jazykových prvků sloužících jako nástroj dorozumívání pouze pro určitou část národa. Dialekt je omezen na oblast běžného denního styku, tedy na mluvenou neoficiální

komunikaci. Některými autory je chápán jako útvar bez potřeby stylistického rozvrstvení, jež bývá typické pro spisovný jazyk.

Každé nářečí je charakteristické nejen vlastnostmi, které jsou společné celé jazykové jednotce, k níž dané nářečí patří, ale i znaky, díky nimž je charakterizováno jako samostatná nářeční jednotka. Jednotlivé rysy ve většině případů nemají stejný zeměpisný rozsah. Jejich hranice nejsou pevně dány, prolínají se, či se naopak zcela oddalují. Oblast, kde je možné zaznamenat všechny znaky dialektu, je nazývána *jádro*. Území, kde se nářečí setkávají, označujeme jako *přechodná pásma*. Příkladem přechodného pásma může být např. moravskoslovenské pásmo, které vytváří přechod mezi dialekty českého a slovenského jazyka. Vyskytují-li se v nářečí prvky jiného dialektu, je rozlišováno mezi nářečímí přechodovými a smíšenými. U přechodových se prvky staly organickou složkou nářečí, u smíšených se naopak jedná o nedůslednou asimilaci týkající se pouze jednotlivých slov, popř. hláskových změn (Chloupek, 1971, s. 22; Holub a Janečková, 1993, s. 6).

1. 2. 1 Interdialekt

Vlivem hospodářských, politických či kulturních změn a pohybem obyvatelstva dochází postupně k míšení jednotlivých nářečí. Stírají se charakteristické znaky malých jazykových jednotek, přičemž znaky společné pro velké oblasti zůstávají. Postupným mizením výlučných znaků vznikají útvary nadnářeční, které zachovávají jen základní znaky. Tato nadnářečí jsou nazývána interdialekty (Holub a Janečková, 1993, s. 7).

1. 2. 2 Dialektismus

Termín *dialektismus* označuje jazykový prvek, který patří do určitého teritoriálního dialektu nebo do jejich skupiny. Užívá se především v mluvené komunikaci. Dialektismy mohou zahrnovat všechny jazykové roviny, např. rovina hlásková: *múka* (VM)¹ x *mouka* (spisovně), morfologická: *se starostem* (JStM)² x *se starostou* (spisovně), slootovorná: *slepoň* (StM)³ x *slepec* (spisovně).

Některé specifické dialektismy, tzv. etnografismy, nemají spisovný ekvivalent. Jedná se o označení předmětů či jevů, které jsou specifické pouze pro určitý region.

---

¹ VM – východomoravština.

² JStM – jižní středomoravština.

³ StM – středomoravština.

Jako regionalismy chápeme výrazy rozšířené přes hranice lokálních dialektů, popř. interdialektů. Jsou typické pro většinu území Čech, pak lze hovořit o tzv. čechismech, nebo Moravy, zde moravismy, popř. Slezska.

Využití nalézají dialektismy krom mluvené komunikace také ve spisovných a uměleckých textech jako stylistické prostředky plnící funkci charakterizační nebo poetizační (Karlík et al., 2010, s. 334).

1. 2. 3 Dialektologie

Dialektologie je odvětví jazykovědy zabývající se zkoumáním dialektů. Zkoumá rozdíly mezi nářečím na území jednotlivých národních jazyků a jazykových skupin. V rámci jazykovědném je význam dialektologie rozsáhlý. Různorodost nářečí je výsledkem minulých vývojových procesů. Jejich zkoumání umožňuje poznání aspektů rozvíjení národního jazyka jako celku a mnohdy také odhalení možných příčin tohoto vývoje. Studium vývojového pohybu probíhajícího v nářečích dnes poskytuje podklady pro hypotézy o směřování vývoje jazyka v budoucnosti. Porovnávání nářečí se systémem jazyka spisovného odkrývá specifika jazykové stavby a vytváří tak podobnější přehled o struktuře jazyka. Metoda srovnávání nářečních systémů se systémem spisovného jazyka značně napomáhá například v učitelství. Žáci ve školách mohou mít při výuce různé potíže zapříčiněné právě příslušností k odlišným nářečním skupinám. Učitel, který si je vědom těchto problémů, může znalostí různých nářečních prvků studium žákům velmi usnadnit (Bělič, 1972, s. 5).

Dialektologie jako samostatná jazykovědná disciplína s vlastní metodikou se začala utvářet zhruba v polovině 19. století. První soubornou práci o českých nářečích zpracoval Alois Vojtěch Šembera ve svém díle *Základové dialektologie československé* (Viedeň, 1864). Nejprve se dialektologové zabývali pouhým sbíráním a tříděním nářečního materiálu. Až na přelomu století započali analýzu a výklad. Velkou roli pro tento vědní obor představuje tzv. brněnská škola soustředěná kolem dialektologické komise při Matici moravské, z jejíhož okruhu vyšli autoři mnoha významných prací (Bělič, 1972, s. 333).

1. 3 Dialekty v Čechách a na Moravě

Nářeční odlišnosti nelze analyzovat samostatně v čase a samostatně v prostoru. Jde o vztah synchronních a diachronních poznatků získaných na základě historických a

jazykových záznamů. Současná diferenciací nářečí českého jazyka je pouze jedním z řady procesů v sérii vývojových proudů. Nelze ji pokládat za pouhý výsledek změn jazyka, společnosti a myšlení.

1. 3. 1 Vývoj nářeční diferenciací

Vývojové změny z hlediska "časové osy" lze zaznamenat již z období nejstarších českých písemných památek. Jedná se zejména o zmínky v kronikách, soudních knihách a listinách. Počátek vývoje nářeční rozmanitosti sahá hluboko do minulosti, kdy naše území obývaly slovanské kmeny (např. Čechové, Doudlebi, Zličané apod.), které mluvily s největší pravděpodobností kmenovými nářečími. V této době v souvislosti s formováním české národnosti započal proces unifikace jednotlivých kmenových nářečí ve společný národní jazyk. Až feudální roztržičnost položila nové základy nářeční diferenciací, která vyvrcholila koncem 13. století. Tento vrchol nářečního rozvoje je úzce spjat s prudkým vzestupem zemědělské a řemeslnické výroby, kdy se rozvoj slovní zásoby dotýká všech oblastí lidské činnosti. Utváření místních dialektů představuje složitý vývojový proces dovršený až v době pobělohorské, kdy došlo k prozatímnímu upevnění feudalismu. Jedním z působících činitelů byla neucelenost feudálního státu, který byl rozdrobený na četná panství či dominia. Kvůli ztíženému styku mezi poddanými sousedních panství docházelo k do jisté míry svébytnému jazykovému vývoji. Tyto nářeční hranice byly typické především pro oblast Moravy.

K lexikálním pozůstatkům takto rozdrobené společnosti patří především dialektismy nazývající každodenní činnosti člověka – zemědělská činnost (např. *pola*, *kopanisko/pole*), vaření (např. *vr'áčka*, *kvergl/vařečka*), běžné domácí úkony (např. *rožnout/rozsvítit*) apod. Početné lexikální základy tvořily názvy rostlin a živočichů. Mnohé výrazy se týkají "světa dětí" a expresivního pojmenování osob. Rozšíření lexikální diferenciací tedy napomohlo různé pojmenovávání předmětů, jež si byly funkčně blízké či přímo totožné.

Opačný proces započal v 19. století. Vlivem průmyslové revoluce docházelo ke koncentraci obyvatelstva různých nářečních příslušností do centrálních oblastí industrializace. Nově vzniklé interdialekty stírají nářeční rozdíly, čímž rozmanitost dialektů na našem území upadá.

Co se týče zanikání složek nářeční slovní zásoby, vystávají zde tři základní obecná tvrzení:

1. Dialekty se pod silným vlivem spisovného jazyka přizpůsobují spisovné formě.
2. Gramatické roviny nářečí mají rozdílný vývoj a odolnost nářečních jevů také kolísá.
3. Nářeční slovní zásoba reaguje bezprostředně na společenské změny a zaznamenává nejzrůsáhlejší změny.

Mezi faktory působící zanikání patří např. nahrazování pojmů modernějším výrazivem, přejímání termínů z jiných oblastí, vliv školní výuky, matení názvů s jinými atd. Jedním z faktorů je také zánik designátu.⁴ Vytratí-li se povědomí o designátu, ztrácí se z jazyka společně s ním i pojmenování (Holub, 1996, s. 15-24; Cuřín, 1964, s. 161-171).

1. 4 Typy dialektů

Kapitola vychází z údajů získaných z dialektologických děl *Nářečí dříve a nyní: Český jazykový atlas* (Ireinová a Konečná, 2015), *Vývoj českého jazyka a dialektologie* (Cuřín, 1964) a z webové formy *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Karlík, Nekula a Pleskalová (eds.), 2012-2017).

Změny českého jazyka začínaly zpravidla na území středních Čech, především pak v Praze, kulturním a politickém centru, a šířily se k okrajům země. Vzhledem k západnější lokaci kulturního centra změny mířily především od západu na východ. Na tomto konceptu je založeno dělení českých nářečí. Česká nářečí členíme podle hierarchie na nářeční skupiny, nářeční podskupiny a nářečí. Historickým vývojem češtiny vznikly čtyři základní nářeční skupiny: 1. česká (v užším smyslu), 2. hanácká, 3. slezská, 4. východomoravská.

1. Česká nářeční skupina (česká nářečí v užším smyslu) – území historických Čech a nynější Českomoravské vysočiny (krom pohraničních oblastí, které byly po roce 1945 doosidlovány nářečně rozmanitým obyvatelstvem) zaujímají česká nářečí. K typickým znakům patří:

- diftongizace -ý > -ej: *bejt, dobrej*
- diftongizace -ú > -ou: *ženou, mouka, outery*
- úžení -é > -í: *dobryho, dobrýmu, lítat*
- protetické v-: *vokno* (s výjimkou doudlebského nářečí)
- výslovnost -sh > -sch: *na schledanou, schánět*
- instrumentál plurálu končící na -ma: *chlapama*
- vynechávání pomocného slovesa *být*: *já to vid'el*
- přičestí minulé jednotného čísla maskulin bez koncového -l: *on řek*

⁴ Designát – pojmová představa, mimojazykový fakt, k němuž se vztahuje jazykový znak.

- jediné *-i (-í): pila, mísa, bil, líko*
- *-ú* za starší *-ó: kuň, vůz, můj*
- *-í* za starší *-ie: víra, míra, stavení*

Česká nářeční skupina se dělí na čtyři hlavní podskupiny: a) středočeskou, b) jihozápadočeskou, c) severovýchodočeskou, d) českomoravskou. Každá disponuje ještě vlastními drobnějšími nářečními jednotkami (místní nářečí). Hranice jejich diferenčních znaků jsou v celku plynulé, nelze tedy určit jejich přesnou územní rozlohu. Celkově je jazyková situace charakterizována základními celočeskými znaky, na které postupně navazují znaky typické pro jednotlivé nářeční podskupiny.

Podskupinami české nářeční skupiny jsou:

a) Středočeská nářeční podskupina zaujímá pásmo centrálních Čech – severně až k sídlům Mělník, Nymburk, Poděbrady, Kolín, Čáslav, Chotěboř – jihozápadně pak k Rakovníku, Příbrami, Milevsku, Táboru, Pelhřimovu. Středočeská mluva nemá mnoho výrazných rysů, které by ji vymezovaly vůči ostatním. Mezi nečetné znaky patří:

- krácení *-í, -ú* v některých koncovkách: *nesmim, nosim, chlapum, po dobrim*
- diftongizace *-í > -ej* po ostrých sykavkách: *cejtit, vozejk, sejtko*
- 3. os. mn. č. sloves 4. třídy deklinační tvar *-ejí* a 5. třídy tvar *-ají: noseji, volají*
- rodinná jména zakončena *-ovic: Kratochvílovic*
- nominativ-akuzativ životných maskulin typu: *viděl dva vojáci*

b) Jihozápadočeská nářeční podskupina severně sousedící se středočeskou podskupinou zasahuje východně až k jihomoravským sídlům, např. Telč a Dačice. Hlavními charakteristickými znaky jsou:

- nadměrná délka vokálu typu: *plúh, zíma*
- *-k* na místě *-g* u slov přejatých z cizích jazyků: *špakát, fotografie*
- rodová a rodinná jména zakončena *-ojc, -ouc: Novákojc, sousedouc*
- *-a* na místě *-e* zejména po měkkých souhláskách (ne vždy): *jahla, fčala*
- ustrnulá adjektiva posesivní končící na *-ovo, -íno* pro všechny rody: *taťínkovo bratr, sestřino kluk*
- převládá výslovnost *-mě* jako *-mje: mjesto, umjet*

Jihozápadočeské nářečí zaujímá územně velmi rozsáhlý region. Je proto členěno do dvou menších nářečních oblastí, které jsou:

1) Pro západní Čechy (oblast Chodsko) je typické:

- dativ plurálu všech rodů podstatných jmen končící na *-om*: *chlapom, kuřatom, husom*
- *-r* na místě *-d* mezi vokály: *d'erek, storola*
- *-ij* na místě *-ej, -ý*: *dobrij člověk, tetoulij se*
- protetické *h-* před vokály: *hale, hučit, hucho*

2) Jižní Čechy (oblast Doudlebsko) charakterizují:

- disimilace sykavek a zubnic (první ze dvou sousedních se mění v *-j*): *přej zimu, hlejte, vraj se*
- přičestí minulé typu: *vzel, začel, za'el*
- měkčení kmenových konsonantů v imperativu typu *prositi*: *pušť, vož, neblážni*
- neexistence protetického *v-*: *obešel, oni*
- u slov s výskytem *kv-, tv-* výslovnost *kf-, tf-*: *tfaroh, kfítí*
- 1. osoba singulár slovesa *být* forma *som*: *ráno som fstal*

c) Severovýchodočeská nářeční podskupina zabírá území východně od linie měst Mnichovo Hradiště, Nymburk, Poděbrady a Havlíčkův Brod. Ze zvláštních znaků je třeba uvést:

- *-ej* na místě *-í* ve větším rozsahu než ve středočeských nářečích: *nosej, vozejk*
- krácení vokálů *-í, -ú* v příponách a v koncovkách: *četnik, k javorum*
- zbytky obouřetné výslovnosti u konsonantu *-v (-u/-w)*: *zrouna, kreu, howoříme*
- u dativu a lokálu singuláru *-oj* na místě *-ovi*: *starostoj, bratroj*

Severovýchodočeská podskupina se dále člení na dvě podoblasti:

1) V okrajovém pásu oblasti na Ještědsku a v Podkrkonoší se vyskytuje

- infinitiv končící na *-t'*: *padat'*
- *-el, -er* na místě slabikotvorného *-r, -l*: *peršet, misel*
- přičestí minulé typu *trpět* končící na *-al*: *ležal, vid'al*.

2) Pro oblast Litomyšli je typický znak:

- výslovnost slabik *-pě, -bě* jako *-pe, -be*: *pekná, bežet*

d) Českomoravská nářeční podskupina (též jihovýchodočeská podskupina) zaujímá oblast kolem Bystřého, Poličky, Žďáru na Moravě, Nového Města, Telče, Dačic a Jemnice. Význačný je přechodný ráz těchto nářečí. Základní rysy jsou

shodné s českými nářečími. Směrem východně přibývá moravských prvků.

Základními jsou:

- nerozlišování životnosti typu: *ti hezkí kluci*

- výskyt skupiny -šč: *ešče, ščestí*.

Směrem k východu přibývá prvků moravských:

- např: *vašu čepicu, vaša čepica, já su*

(Bachmannová, 2017)

2. Hanácká nářeční skupina (též středomoravská skupina) zaujímá území střední Moravy

– Zábřežsko, Olomoucko, Boskovicko, Brněnsko, Znojemsko, Holešovsko, Třebíčsko.

Jejími hlavními znaky jsou:

- monoftongizace *-ou > -ó: hlópé, móka*

- monoftongizace *-ej > -é: dé, nélepší*

- krátkost vokálů typu: *mak, blato, vrana*

- nerovnoměrné rozložení protetických hlásek *v-* a *h-*: *vokno* i *okno, zavorat* i *zaorat, hídlo* i *jídlo*

- *ú* na místě staršího *-ó: kúň, vúz, můj* (v některých oblastech také krácení vokálu: *kuň, vuz, muj*)

- sloveso *být* v 1. osobě singuláru tvar: *su/so*

- zachování skupiny *-šč: ešče, ščípat*

- imperativ 2. osoby plurálu tvar: *lehňte, sedňte*

Středomoravská nářeční skupina je poměrně široce diferenciovaná. Dělí se na čtyři základní poskupiny: a) centrální, b) jižní, c) západní, d) východní podskupina. Důvodem jsou místní odlišnosti ve fonologickém systému krátkých vokálů.

a) Centrální podskupina v oblasti Litovelska, Zábřežska, Olomoucka, Prostějovska a Vyškova je charakteristická souborem sedmi krátkých vokálů: *a, e, e, o, u, i*.

- změna *-u > -o: budu > bōdō*

- *-e* nejen za *-y (rebe)*, ale také za původní *-i* po *c, s, z* a *š, ř, ž, l: cezi, seľné, zeľma, česté*

- u vokálů *-é, -ó* výslovnost nepravidelná

- krácení dlouhých vokálů *-í > -i, -ú > -u*

- splynutí formy dativu a akuzativu bezrodého zájmena *ty: dám tě to*

- podoba nominativu a akuzativu singuláru maskulin bez koncového -v: *bratru kamarád*
- vyrovnání formy genitivu a akusativu singuláru vzoru *předseda* ve prospěch tvaru akusativu: *bez předsede*
- změna neznělých konsonantů na znělé na morfologickém švu před konsonantem: *už mám, tag jindy*

b) Jižní podskupina se rozkládá v oblasti Třebíče, Tišnova, Boskovic, Vyškova, Brna a Znojma. Soubor krátkých samohlásek je pětičlenný a dává vzniknout těmto hlavním rysům:

- dochází ke změně -y > -e: *rebe*
- změna -u > -o: *bodo*
- vyrovnání formy genitivu a akusativu singuláru vzoru *předseda* ve prospěch tvaru genitivu: *volal na předsede*
- podoba nominativu a akusativu singuláru maskulinních posesivních adjektiv končící na -j: *bratruj/ bratrúj kamarád*

Jižní podskupina se dále dělí na tři typy:

1) Znojemský typ se vyznačuje:

- dochází k redukci, popř. k zániku původního -i: *təcho, nət', kaplčka*

2) Horský typ:

- dochází ke změně -u > -o: *kupec > kopec*, ale také ke změně -o > -u: *kupec > kopec*, *v noci > v nuci*

3) Židlichovický typ se vyznačuje velmi ojedinělým prvkem. Vyskytují se zde pouze dva dlouhé vokály.

c) Západní podskupina je dělena na dva úseky podél linie bývalého německého národnostního ostrova na území Lanškrouna a Svitav.

1) Zábřežský typ je význačný především těmito rysy:

- soubor šesti krátkých vokálů
- dochází ke změně původního -y > -e: *rebe*, ojediněle změna v polosamohlásku: *rəbə*, na části území změna neproběhla vůbec
- soubor dlouhých vokálů je v oblasti Zábřehu trojčlenný – *é, á, ó* – na severozápadě pětičlenný – *í, é, á, ó, ú*

- vyrovnání formy genitivu a akusativu singuláru vzoru *předseda* ve prospěch tvaru genitivu: *zavolé přecede*

- formy minulého přičestí singuláru maskulin bez *-l*: *on nes, pad*

- stopy výslovnosti obouretného *-w*: *prawda*.

2) Kunštátsko-budějovický typ tvoří přechod mezi jižní středomoravštinou a nářečími jihovýchodočeskými. Vyznačuje se:

- pětičlenný soubor krátkých vokálů

- soubor dlouhých vokálů na severu pětičlenný – *í, é, á, ó, ú* – na jihu trojčlenný – *é, á, ó*

d) Východní podskupina obsahuje velké množství rysů shodných se sousedními dialekty. Mezi výlučné patří:

- znělá výslovnost konsonantů na švu slov před jedinečným konsonantem a před vokálem: *už mám, tag jindy*

- koncovka *-om* v dativu plurálu maskulin a neuter: *chlapom, kuřatom*

- zakončení infinitivu *-t'*: *d'elat'*

(Šipková, 2017)

3. Slezská nářeční skupina se dělí do dvou hlavních větví a) slezskomoravská nářečí, b) nářečí slezskopolského typu. Zaujímají severovýchodní cíp Moravy. Od nářečí východomoravských jsou odděleny pohořím Beskydy, jihozápadní hranici tvoří sídla jako Krnov a Nový Jičín, východně vytvářejí stykovou plochu s polštinou.

a) Slezskomoravská podskupina spadá do nářečí českého typu. Je též označována jako lašská či moravskoslezská podskupina. Obsahuje řadu archaických jevů, což je zapříčiněno vzdáleností těchto nářečí od centra, ze kterého se šířily jazykové změny. Mezi charakteristické znaky patří:

- krácení vokálů: *muka, minuć*

- ustálení přízvuku na předposlední slabice

- zachování měkkosti ve slabikách *-d'e, -t'e, -ňe*: *nebudet'e*

- existence dvojího *l × l*: *jedla × jedla*

- existence dvojího vokálu *-i × -y*: *miły × myły*

Slezskomoravská podskupina se dělí do tří menších podskupin:

1) Západní (opavská) podskupina – její východní hranici tvoří řeka Odra. Její rozsah sahá až na území Polska, kde byly její prvky asimilovány do polského národního jazyka a dnes se vyvíjejí společně s ním. K hlavním znakům patří:

- staré *-é* se nezměnilo v *-í*, dochází pouze ke krácení: *mleko, zele*
- splnutí *-s* a *-š*, *-z* a *-ž* před *-e* a *-i*: *šeno, žyma*
- *-aj* na místě *-ej*: *najlepšy, prodaj*
- *-y* po konsonantech *-č*, *-ř*, *-š*, *-ž*: *čysty, šyroky, żyvy, kryž*
- v plurálu instrumentálu substantiv převládá koncovka *-oma* (v okrajových úsecích také *-ama, -ami*): *kravoma*

2) Východní (ostravská) podskupina se rozkládá zejména na Místecku a Frýdecku. Je charakteristická prvky:

- změna starého *-e* > *-i*: *mliko*
- změna *-á* > *-ó*: *dovom*
- ve třetí osobě plurálu sloves 4. třídy původní koncovka *-a*, popř. *-o* – dochází ke změně *-á* > *-o*: *oňi robja/ robjo*

3) Jižní (frenštátská) podskupina představuje přechodovou vrstvu mezi slezskými a moravskými dialekty. Výlučnými znaky jsou převážně:

- koncovka *-ich* u genitivu plurálu substantiv typu: *polich, staveňich, kozych*
- předložka *k* ve spojení *idu k susedovi* (v jiných slezských nářečích: *idu do sus'eda*)
- tázační příslovce: *gd'e/hd'e*

b) Slezskopolská nářeční podskupina tvoří přechodové pásmo mezi českými a polskými dialekty. Užívá se na Bohumínsku, Těšínsku a v přilehlých polských obcích. Typické jsou zde prvky polštiny:

- zachování *-g*: *noga* (pův. *noha*)
- stopy po nosových konsonantech: *munka* (*mouka*)
- změna *-á* > *-o*: *krova, boli se*

(Balhar, 2017)

4. Východomoravská nářeční skupina, dříve označovaná jako **moravskoslovenská nářeční skupina**, představuje seskupení dialektů vyskytujících se na východním okraji České republiky, a sice oblast Valašska a Slovácka. Charakteristickými znaky východomoravských nářečí se bude blíže zabývat příští kapitola bakalářské práce, která vychází především z následujících děl *Česká mluvnice* (Havránek a Jedlička, 1981),

Historická mluvnice češtiny – překlenovací seminář (Kosek, 2014) a *Národopis lidu československého* (Niederle, 1923).

2. Východomoravská nářeční skupina

2.1 Zeměpisné vymezení

Východomoravské dialekty spadají pod východomoravskou nářeční skupinu, dříve označovanou jako **nářeční skupina moravskoslovenská**. Hlavními středisky nářečí jsou Valašské Meziříčí, Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín a Vsetín. Západně se střetává se středomoravskou nářeční skupinou podél měst Drahotuše, Kelč, Bystřice pod Hostýnem, Holešov Klobouky u Brna a Holešov. Severní linie se vine přes města Věřovice, Rožnov pod Radhoštěm až ke slovenské státní hranici, která posléze odděluje východomoravskou skupinu právě od nářečí slovenských. Jižní mez tvoří státní hranice s Rakouskem (Cuřín et al. 1971, s. 184).

Určením hranic mezi východomoravskou skupinou a ostatními nářečímí se zabýval nejprve Alois Vojtěch Šembera ve svém díle *Základové dialektologie československé* (1864), na něj navázal František Bartoš prací *Dialektologie moravská* (1886). Oba jazykovědci rozlišili pouze vnitřní členění východomoravské nářeční skupiny, a to na tzv. nářečí valašské a ostatní nářečí jihovýchodní Moravy. Vnější hranice stanovil teprve František Trávníček. Z jeho poznatků později vycházeli např. Václav Vážný či Bohumil Havránek, který se vedle nářečních hranic zabýval otázkou postavení moravské slovenštiny v jazykovém komplexu češtiny a slovenštiny. Ve své studii *Nářečí česká* (1934) polemizoval nad zařazením slovenských nářečí na Moravě ke skupině západní, a to z důvodu množství společných prvků (např. typ *smít sa* × spisovně *smát se*). Nicméně celkový soubor znaků moravskoslovenských nářečí je pevněji spojen se slovenským celkem, nelze je tedy od sebe takto oddělit. Ke slovenskému celku se však také řadit nemohou, a sice kvůli náležitosti ke komplexu nářečí českého národního jazyka, kterou dokládají společné historické, hospodářské, politické a kulturní změny na území České republiky.

K vyjasnění, zda moravskoslovenská nářečí náleží k nářečím českým či slovenským, napomohla metoda jazykového zeměpisu⁵ zkoumající oblasti zvláště důležité pro poznání souvislostí vývoje jazyka s vývojem společnosti, která ovšem brala v potaz i historický vývoj jazyka a vnitřní zákonitosti tohoto vývoje. Pozornost byla věnována

---

⁵Jazykový zeměpis – dílčí jazykovědná disciplína uplatňovaná zejména v dialektologii zabývající se výzkumem rozdílů sledovaných nářečí nebo jiných jazykových jevů a jejich územního rozšíření.

obzvláště pomezním a okrajovým nářečím, tedy nářečím ve Slezsku a na moravsko-slovenském pomezí. Metodu jazykového zeměpisu využili Adolf Kellner, který sledoval souvislosti lašských nářečí s ostatními nářečimi českého jazyka i s polskými dialekty. Jaromír Bělič se pak věnoval studiu hanácko-moravkoslovenského přechodného pásu. Pomocí terénního výzkumu byla prozkoumána území Rožnovska, Valašskomeziříčska, Vsetínska, Hranicka, Vizovic, Valašskokloboucka, Uherskobrodská a okolí. Výsledky dialektologického šetření přispěly k objasnění vztahu východomoravských nářečí k sousedním oblastem. Dotazníková akce poté ukázala bohatou rozmanitost moravkoslovenské nářeční oblasti (Chloupek a kol., 1954, s. 18-20).

2. 2 Charakteristika východomoravských dialektů

V této kapitole budou nejprve shrnuty základní znaky východomoravské nářeční skupiny, které jsou pro ni charakteristické, vydělují ji z komplexu nářečí českého národního jazyka a zároveň oddělují od nářečí sousedních. Poté se kapitola zaměří na rozdělení východomoravské nářeční oblasti a na charakteristické znaky jednotlivých podskupin.

Obecně se východomoravská nářečí vyznačují zejména archaičností, jelikož zachovávají řadu starobylých jevů, které v ostatních nářečích již zanikly. V okrajových částech se vyskytuje také značná přechodovost.

Nejvýraznější znaky východomoravských nářečí pro názornost členíme do těchto skupin a) soubor hlásek a jejich rozvržení, b) skloňování, c) slovesné tvary.

a) soubor hlásek a jejich rozvržení

- soubor krátkých i dlouhých samohlásek je na většině území východomoravského dialektu pětičlenný: *i, e, a, o, u – í, é, á, ó, ú*, popř. *i/y, e, a, o, u – í/y, é, á, ó, ú*. V menších úsecích existují i soubory s výskytem dvojhlásek: *-ej, -ou*

- měkké *-t', -d', -ň* má na většině území stejný rozsah jako např. v nářečích středomoravských (*svat'ba, hanba*). V drobných úsecích však *t'* ani *d'* neexistují. Bud' u nich není užita měkkost, nebo jsou nahrazeny hláskami *-c* či *-z*

- zachování původního *-í/-ý* a *-ú* proti českému *-ej, -ou* a středomoravskému *-é, -ó: strýc, mlýn, sítko, múka*

- existence dvojího *l × ł*, popř. *-u: hlina × hlava/ huava*

- fonémy *-z, -ž* na většině území podobně jako u středomoravských nářečí: *cuzí, hráza, saza*

- zachování *-e* i starého *-é*: *třebas, nemá, kamének, mléko, lémec*. Za bývalé dlouhé *-ě* se však většinu vyskytuje *-í* (*-ý/-ej*): *míra, písek, hřích/ hřých*. Zachování starého *-é* je hojné, jeho rozvržení v jazyce je však zcela odlišné od středomoravských nářečí a spíše se shoduje se spisovnou češtinou

- *-aj* na místě *-ej*: *vajco, dávaj*

- v některých případech *-a* na místě *-e*: *kuřa, ležat, najdelší, krajčír*

- zachování starého *-u, -ú* po tvrdých a z velké části také po měkkých souhláskách: *břuch, kožuch, húser, múka*, také u 3. osoby množného čísla: *nesú, kupujú*

- dřívější *-y, -ý* v části nářečí splynulo s *-i, -í* jako ve spisovné češtině, v části se zachovaly obě varianty: *riba, kobila, tři, bík – ryba, kobyla, tři, býk*, v menších úsecích výskyt *-ej/-é* na místě *-ý/ -í*: *hejbat/ hébat, výskat/ véskat*

- krátké vokály v případech jako: *prah, blato, rana*, u instrumentálu zájmen: *vama, nama*, u infinitivů: *dat, chtět/ chtět', bit/ byt'*

b) skloňování

- podstatná jména typu *host', kořeň, kůlna, pekárňa* či vlastní jména jako *Maňa, Ľad'a* a jména se slovním základem *-s, -z* patří k měkkému sklonění, např. genitiv: *pekárňi, Maňi*, oproti tomu jména se slovním základem *-l* ve většině nářečí zachovávají sklonění tvrdé

- u lokálu singuláru měkkého sklonění mužského a středního rodu zachování starých tvarů končící na *-i*: *na biči, na srci* oproti středomoravskému: *na biču, na srdcu*

- nepravidelnost tvarů lokálu a instrumentálu zájmen: *o tem/ tom/ tém, našem/ našém, s tím/ tým/ tym, naším/ našim/ našym*

- u instrumentálu plurálu podstatných jmen nejběžnější koncovka skloňování *-ma*: *břehama, horama*, pouze v nevelkých úsecích výskyt *-mi* (*-ami*): *břehami, horami*)

c) slovesné tvary

- sloveso *být* má v 1. osobě singuláru tvar *sem (som)* pouze ve složených formách minulého času, kdežto ve funkci spony či v existenciálním významu nese tvar *su*: *já su hladný*

- tvary rozkazovacího způsobu zakončené na *-i* mají v 1. a 2. osobě plurálu tvary končící na *-eme/-emi, -ete* či *-ime/-ima/-umy, -ite/-i'te*: *řekněme, řekňte, sedněme, sedni'te*

- přičestí trpné pouze ve tvaru složeného sklonění: *je zametené, máme pod'elané*

Mimo již zmíněné znaky má naprostá většina východomoravských nářečí společně i tyto jevy:

- absence *j*- před *i*-, *í*- (*y*-, *y'*-) na začátku slova: *it/ít, iskra/yskra, ídlo*, z části též i uvnitř slova: *zaíc, přeinačit, podóit*
- kolísavě znělá výslovnost párových souhlásek před samohláskami: *g mostu, kubme, nemluvm*
- *o*- bez protetického *v*- na začátku slova a na švu složeniny: *oheň, zaopatřit, on*
- podoby neurčitých zájmen a zájmenných příslovcí: *negdo, něco, negde*, oproti tvarům většiny českých nářečí: *ňegdo, ňeco*
- pravidelné *-ó* před *-j* a z části také před *-ň* v případech jako: *dóji, hnóji, bóji sa, stóji, hóní*
- dlouhý vokál ve tvarech přičestí minulého sloves 1. třídy se slovním základem zakončeným na konsonant: *nésl, nésu*, často též u příponové slabiky sloves 2. třídy: *minúť* a ve tvaru singuláru maskulin s vokálem před koncovým *-l*: *vid'ěl, volál*
- koncovka *-om* v dativu plurálu podstatných jmen maskulinních a neuter: *súsedom, pekařom, břehom, mňěstom/ mjestom*
- koncovka *-och (-óch)* v lokálu plurálu maskulin a neuter: *súsedoch, pekařoch, kamnoch, vajcoch*
- časté tvary podle typu *srce* či též *stádo* u podstatných jmen deklinačního typu *staveňi*: *ze staveňa, do obila, ke staveňu*, nominativ a akusativ plurálu tvar: *staveňa, obila*
- zpravidla nestažené podoby ve sklonění zájmen *můj, tvůj, svůj*: *mojeho/ mojého, mojemu*
- rozlišení životnosti a neživotnosti ve tvarech nominativu maskulinních číslovek: *dvá, obá* × *dva, oba, třé, štiré* × *tři, štiri/ štíři*
- v 3. osobě plurálu slovesa *chtít* tvar: *oni chcú*
- slovní přízvuk umístěn na první slabice nebo na slabičné předložce: *dohromady, na pole*

Četné jevy jsou však na území východomoravského nářečí rozptýleny do různých oblastí, a nelze je proto zařadit k jednotlivým charakteristikám podskupin. Řada z nich vyplývá především z toho, že východním směrem přibývá znaků, jimiž se východomoravská nářečí přibližují slovenštině. K územně rozptýleným jevům se řadí:

- asimilace *-v* k předcházejícímu neznělému konsonantu v případech jako: *kfočna, tfrdá, sfička, k fám*
- jména měsíců zakončená na *-n* přísluší k měkkému sklonění: *ledeň, březeň, duběň*
- koncovka *-é* v nominativu plurálu životných maskulin, z části se vyskytuje obecně, z části jen u jmen označujících rodinu: *súsedé, pekaře, zloděje, Šefčíké, Gregoré*
- u 3. osoby plurálu sloves *jíst* a *vědět* různé tvary: *jed'á/ jed'ija, vjed'á/ vjed'ija*

- vyrovnání koncového konsonantu slovního základu v přičestí trpném a slovesném podstatném jméně u sloves typu *prosí – prosit* s ostatními tvary: *nanosená, pokazená, úd'ené maso, od narod'eňi, bez zapla'eňi*
- vyrovnání tvaru dativu singuláru maskulinních a neutrálních přídavných jmen a zájmen s lokálem : *řekl to starém Bábíkovi, takovém hodném d'eckovi*
- dlouhý vokál *-é* se vyskytuje u podstatných jmen nejen před konsonantem *-ň* (*kaméňi*), ale také před *-j* v téžeslabičné skupině *-ej*: *nějsu, na druhěj straňe*, ojedinele i u sloves, též před konsonantem *-ň*: *océňit/ t', žěňi sa*
- časové příslovce *ted'* více podob: *teraz, včil/ včil/ včilkej/ včilky*

Ostatní nářeční jevy jsou víceméně soustředěny v dílčích územních celcích. Proto se komplex východomoravských nářečí dělí do dvou základních podskupin, a to na 1. slováckou a 2. valašskou; k nim se přimykají dvě menší podskupiny: 3. západní okrajové úseky a 4. východní okrajová podskupina.

Praktická část předkládané bakalářské práce dále pracuje se záznamy nářečí zejména z oblasti Zlínska, kde dochází k setkávání a křížení slovácké nářeční podskupiny s valašskou. Proto budou tyto dvě podskupiny popsány podrobněji než ostatní dvě okrajové.

1. Slovácká (jižní) nářeční podskupina neboli jižní část jádra východomoravské nářeční skupiny zaujímá většinu tzv. *Slovácka* (též zastarale Moravského Slovenska). Národopisná oblast Slovácko se rozkládá na jihovýchodě České republiky na rozhraní Zlínského a Jihomoravského kraje a sahá až k rakouským a slovenským státním hranicím. Geografické ohraničení tvoří severozápadně pohoří Chřiby a Ždánický les, jihovýchodně Bílé Karpaty, jižně řeka Dyje. K sídelním oblastem vymezující Slovácko patří např. Uherskobrodsko, Břeclavsko, Kyjovsko, Kloboucko, Vizovsko a Zlínsko, které tvoří předěl mezi Slováckem a Valašskem. Kulturní hranice jsou určovány podle dvou měřítek, a to kroje a jazyka. Podle těchto faktorů je slovácké obyvatelstvo děleno na tzv. *čisté Slováky*, zvané Doláci, Podlužáci, Záhoráci, Horňáci, Kopaničáři, a *přechodné hanácké Slováky*.

Nářečí patří k jednomu z nejvýraznějších prvků, kterými si Slovácko liší od sousedních oblastí. K význačným znakům spojujícím celou nebo alespoň většinu jižní části východomoravské podskupiny patří:

- neexistence měkkých retnic, jen stopy po nich v případě jako: *pjekná, hříbja, hoľúbja*
- výslovnost tvrdého *-l* jako *-u*: *huava, nauúpat*
- instrumentál plurálu podstatných jmen koncovka *-ama*: *súsedama, kravama, staveňama*

- tvorba přechodníků pomocí přípony *-ačky*: *sedáčky, plačky*
- splnutí původního *-y/-í*: *mlín, slišet*
- infinitiv zakončen *-t*: *nécst, péct*
- singulár genitivu, dativu a lokálu přivlastňovacích zájmen feminin tvar: *mojěj, našej, mojěj*
- skloňování zvratného zájmena 1. osoby zvláštní tvary akusativu a instrumentálu: 4. p. *sebe/ sa*, 7. p. *sebu*
- tvorba příslovcí nejčastěji příponami *-ěj, -účko (y), -únko*: *včilěj, malučko, pomalučky, slabúnko*
- jména žen odvozená od otcova příjmení příponami *-ova, -ého*: *Vojtkova, Hrubého*

2. Valašská (severní) nářeční podskupina zaujímá oblast tzv. *Moravského Valašska*. Jedná se o národopisný region mezi Slovákem a Hanou. Jihovýchodní mez tvoří pohoří Bílé Karpaty a státní hranice se Slovenskem, severozápadní mez pak oblasti měst Hranic, Valašského Meziříčí, Bystřice nad Hostýnem. Jižně pak Valašsko zasahuje ke Zlínu, Valašským Kloboukům a Vizovicím, kde tvoří přechodové pásmo ke slovácké nářeční podskupině.

Valašsko je kulturně a historicky velmi významná oblast. V minulosti byla tato oblast zejména kvůli své chudobě a hornatosti terénu izolována od okolního prostředí. Snad díky této skutečnosti se ve valašském jazyce dochovalo mnoho unikátních prvků. Mluva je často obrazná, využívá mnoha pořekadel, přirovnání a básnických rčení. K typickým znakům patří:

- infinitiv zakončený na *-t'*: *nést', péct', volat'*
- *-s (-š)* na místě *-c* u číslovek základních: *štyry, jedenást, štrnást, patnást*
- u násobné číslovky *jedenkrát* tvar: *jednúc*
- jména vdaných žen tvořena od manželova příjmení koncovkami *-ka, -ena*: *Mikulčáčka, Poláščena*
- jména svobodných žen jsou tvořena od otcova příjmení příponami *-ova, -ého*: *Holcova, Hrubého*
- jména zveličená či zhrubělá jsou tvořena nejčastěji příponami *-isko, -ún, -oň, -aňa*: *kocúřisko, hamún, hlupoň, hlupaňa*
- typické zakončení přídavných jmen koncovkou *-úcný, -ajzný, -čajzný, -účký*: *starúcný, velikajzný, širočajzný, malučký*

- slovesa vyjadřující expresivně pojatý děj jsou tvořena příponami *-otať, -čit', -olit', -ónit'*: *drkotat', dropčit', mrholit', hónit'*
- přechodníky odvozeny příponou *-acy (i)* či koncovkou *-a*: *sed'acy, stojaci, sed'a, stoja*
- běžná výslovnost zdvojených souhlásek: *Anna, kaša, necco*
- ve výslovnosti zachován rozdíl mezi *-i/-y*: *cérky byly, bili, milý*
- *-y/-ý* po konsonantech *š, č, ž, ř*: *čým, široký, život, přyšel*
- slovní zásoba obsahuje vrstvu výrazů rumunského původu (pozůstatky salašnické kolonizace probíhající od 14. do 17. století): *brynza (ovčí sýr), košut (kozel), gúry (výslužka ze zabijačky)*

3. Západní okrajové úseky tvoří západní okrajovou část východomoravské nářeční podskupiny. Lemují jádrovou oblast okolo měst Hranice, Kelč, Bystřice pod Hostýnem, Holešov, Kroměříž. Částečně dosahuje až ke Zlínu. Jednotícím znakem místního nářečí je zvětšující se počet znaků společných se západními nářečními skupinami. Množství prvků je dokonce shodné se středomoravskou nářeční skupinou a s českými nářečnými v užším slova smyslu. V mnohých případech lze pozorovat i kombinaci prvků nářečních skupin, kdy se pro jednu skutečnost vyskytují dvě označení, každé z jiné nářeční skupiny, a obě varianty jsou si rovnocenné. Mezi charakteristické znaky patří:

- *-ej* (prvek západních nářečních skupin) nebo *-é* (středomoravština) na místě *-aj*: *dej/ dé, nejlepší/ nélepší*
- v 3. osobě plurálu sloves 4. třídy koncovka *-ijú/ -yjú*: *prosijú/ prosyjú, ležijú/ ležyjú*
- infinitiv a minulý čas dva tvary: *ležet/ ležat, vycházet/ vycházat, ležel/ ležal, vycházel/ vycházal*
- *-é* na místě *í* zároveň s jinými variantami: *dobry mlíko/ dobré mléko/ dobré mlíko*

I v západních okrajových úsecích východomoravské nářeční skupiny nalezneme jazykové prvky, které nejsou typické pro celé území, nýbrž se vyskytují pouze v dílčích, často rozdrobených oblastech. Proto se ze západních okrajových úseků vydělují tři podskupiny, jejichž znaky se sdružují jen na určitých místech.

1) Kelečský typ označuje nářečí v okolí města Kelč, které částečně zasahuje až k městu Hranice. Charakteristickým rysem je:

- nadměrný výskyt dvojhlásek *-ej, -ou* nejen za původní vokály *-y, -ú*, ale také za původní *-í, -ó*: *vejška, lejstek, třejška, mjesejc, rouža*

2) Hranický typ tvoří severozápadní cíp východomoravské nářeční skupiny. Jak dokládá název, jeho charakteristické prvky jsou sdružovány v oblasti města Hranice. Typickými jevy jsou:

- -y, -ý po všech sykavkách: *chlápcy, nosyt', učyt', žyvot, vjeřyt'*
- výslovnost -mě jako -mje: *mjesíc, mjesto*

3) Dolský typ vytváří přechod mezi východomoravskou a středomoravskou nářeční skupinou. Vyznačuje území v jižním podhůří Chřibů a Ždánického lesa. Příznačnými rysy jsou:

- splynutí -y, -ý v -i, -í: *lidi, lít, slišet, mlín*
- -ej pouze za -ý v nominativu singuláru tvrdého skloňování přídavných jmen: *divokej bik*
- výslovnost -mě jako -mňe: *mňesíc*

4. Východní okrajová podskupina též často nazývaná **kopaničářská** označuje nářečí v úzkém pruhu cirká dvaceti obcí podél moravsko-slovenské hranice. Jedná se roztroušené samoty v úseku Bílých Karpat. Vyznačuje se těmito jevy:

- neexistence -ř: *rezať, tri*
- v souvislosti s neexistencí -ř příslušnost podstatných jmen se slovním základem -r k měkkému sklonění: *ve dvori, v ňútri*
- zakončení infinitivu na -c: *něsc, lahnúc*
- existence dvou forem 1. osoby singuláru slovesa *být*: *já sem/ já som*

3. Cíle a metodika práce

3.1 Cíl práce

Cílem předkládané bakalářské práce je zjištění a zhodnocení aktuálního stavu užívání východomoravského nářečí obyvateli na území Zlínského kraje se zaměřením na blízké okolí krajského města Zlín. Pozornost je věnována sledování nejčastěji užívaných hláskoslovných, tvaroslovných a lexikálních prostředků.

Dílčím cílem práce je pomocí záznamů mluvy zástupců východomoravského nářečí prokázat či vyvrátit hypotézu, že místní nářečí přetrvává a je užíváno v nejzachovalejší formě především u nejstarší generace místních obyvatel, s následujícími mladšími generacemi však nářečí postupně zaniká.

3.2 Metodika práce

Základem bakalářské práce je nářeční výzkum, situovaný do okolí krajského města Zlín, konkrétněji do blízkých vesnic nacházejících se jižně od města. Tyto obce spadají do etnografického subregionu Luhačovské Zálesí, kde se nachází spojnice tří velkých etnografických regionů Valašska, Slovácka a Hané. Dochází zde k mísení jejich charakteristických kulturních prvků, mimo jiné také jazykových. Vzniká tak specifická forma běžné mluvy místních obyvatel. Oblast byla pro výzkum vybrána záměrně zejména pro výskyt mnoha ojedinělých a zajímavých jazykových prvků.

Jako východisko pro výzkum jazyka byla zvolena forma zvukových záznamů řeči místních obyvatel. Osloveni byli respondenti žijící ve zkoumané oblasti dlouhodobě a trvale, aby se předešlo výskytu jazykových prvků jiných nářečí. Druhým faktorem pro výběr mluvčích se stala příslušnost k nejstarší či naopak mladé generaci. Luhačovské Zálesí bylo vždy spíše zemědělskou oblastí. Příslušníci nejstarší generace trávili většinu svého života v místě bydliště, aby zajistili svá hospodářství. Docházelo tak k minimálnímu mísení rysů místní mluvy s mluvy okolních oblastí. Starší lidé si také zachovávají původní podobu vyjadřování na rozdíl od mladé generace, jejíž jazyk je značně ovlivňován médií, sociálními sítěmi apod., a mohl tak být použit jako protipól k jazyku generace nejstarší. Vybraní respondenti byli navštíveni ve svých domovech, v pro ně přirozeném prostředí. Byli požádáni o přirozené spontánní vyjadřování. Jako téma nejvhodnější k vyprávění se ukázaly prožitky z dětství či mládí, které jim napomohly plně se ponořit do svých

vzpomínek a nesoustředit se na fakt, že jsou nahrávání. Nedochovalo tudíž ke kontrolované korekci řeči a nervozitě. S některými respondenty bylo nutné provádět nahrávání formou dialogu, jelikož jejich vysoký věk zapříčiňoval výpadky ve vyprávění či ztracení se v tématech. Tato skutečnost byla zohledněna při přepisu záznamů; došlo zde k úpravě textu a zůstala ponechána pouze řeč mluvčího. U každého mluvčího se zaznamenal věk, místo bydliště a profese. Získávání zvukových záznamů probíhalo po dobu tří měsíců, a to od listopadu 2017 do ledna 2018. Získané audio-záznamy byly posléze převedeny do písemné formy a na jejich základě provedena jazyková analýza zaměřená na nejfrekventovanější hláskoslovné, tvaroslovné a lexikální prostředky.

3. 3 Materiálová databáze

Nahrávání zvukových záznamů se zúčastnilo 8 zástupců nejstarší generace z oblasti Luhačovské Zálesí, z toho 7 žen a 1 muž. Nepoměr mužů a žen byl zapříčiněn jednak výběrem věkové kategorie, ve které se mnoho mužů nevyskytuje, jednak neochotou mužů poskytnout souhlas k nahrávání. Mladší generaci reprezentovali dva zástupci, a to 1 žena a 1 muž.

Záznamy mluvy starších respondentů převažují z toho důvodu, že předkládaná práce má za úkol ukázat stav nářečí především u nejstarší generace, jejíž vyjadřování by mělo obsahovat nejvíce původních nářečních prvků. Záznam mluvy mladé generace je zde užít pouze pro názornost a potvrzení hypotézy o ústupu nářečního vyjadřování u mladších generací.

3. 3. 1 Charakteristika mluvčích a míst sběru záznamů

Mluvčí 1

Žena narozena v roce 1921, vyrůstala v obci Velký Ořechov. V mládí se starala o hospodářství, sloužila na místním panství a hlídala děti. Později pracovala pro Baťovy obuvnické závody. Poté, co založila rodinu, se přestěhovala do Hřivínova Újezdu, kde žije dodnes.

Mluvčí 2

Žena narozena roku 1922 na Velkém Ořechově přišla v osmi letech o otce, byla proto nucena od dětství vypomáhat v domácnosti a s hospodářstvím. Kvůli nedostatku peněz

musela již jako dítě pracovat. Pomáhala sousedním rodinám s hlídáním dětí, zajišťováním obživy a chodem statků. Poté si přivydělávala jako pomocná síla v kravínu.

Mluvčí 3

Žena, jež se narodila roku 1928 v obci Velký Ořechov, už od útlého věku pracovala na místním panství. Starala se o dobytek a chod domácnosti. Poté několik let pracovala jako švadlena. Po založení rodiny nastoupila na místní faru.

Mluvčí 4

Žena se narodila v roce 1942. Celý život strávila v obci Hřivínův Újezd. Pro odmítnutí vstupu do JZD nemohla vykonávat pozici zdravotní sestry. Živila se mnoho let jako kuchařka v pohostinstvích. Později pracovala na pozici skladnice ve velkoobchodě obuvi SVIT.

Mluvčí 5

Žena narozená roku 1943 v Kaňovicích po dokončení základní školy nejprve několik let docházela jako výpomoc do kravína. Poté se stala listonoškou a zároveň si přivydělávala jako prodavačka v místním obchodě s potravinami.

Mluvčí 6

Žena narozená roku 1948 v obci Březůvky nemohla kvůli odmítnutí vstupu do JZD nastoupit k dalšímu vzdělávání. Ukončila pouze základní školu a poté mohla vypomáhat jen v místních kravínech. Po zmírnění režimu pracovala v továrně na výrobu bot.

Mluvčí 7

Žena narozená roku 1953 vyrůstala ve východomoravské vsi Suchá Loz. Vystudovala zdravotnickou školu a poté nastoupila službu jako zdravotní sestra. Mnoho let pracovala jako ošetřovatelka ve zlínské oblastní nemocnici. Po uzavření manželství a založení rodiny se přestěhovala do Hřivínova Újezdu, kde žije dodnes.

Mluvčí 8

Muž narozen roku 1953 v Kaňovicích nastoupil ve svých devatenácti letech k základnímu vojenskému výcviku, nejdříve do slovenského Popradu, později byl převelen do Hradce

Králové na pozici telefonního technika. Do důchodového věku pracoval jako strážný ve firmě na výrobu kovových konstrukcí. Nyní pomáhá při údržbě obce.

Mluvčí 9

Žena narozená roku 1993 žije v Kaňovicích. Získala magisterský titul na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Nyní se věnuje učitelství prvního stupně základních škol se zaměřením na zdravotně hendikepované žáky.

Mluvčí 10

Muž, jenž se narodil roku 1994 v obci Kelníky, kde žije dodnes, vystudoval bakalářský obor na Fakultě aplikované informatiky na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Nyní pokračuje na magisterském studiu a zároveň si přivydělává jako skladník ve firmě na přepravu balíků.

Místem sběru záznamů se stalo 5 obcí nacházejících se v oblasti Luhačovského Zálesí, a to Březůvky, Hřivínův Újezd, Kaňovice, Kelníky a Velký Ořechov. Výběr obcí spočíval v jejich zeměpisné poloze. Nalézají se na hranici mezi kulturní oblastí Valašsko a Slovácko. Podle pramenů jde o poslední valašské obce vytvářející pomyslnou linii mezi Valašskem a Slováckem, kde dochází ke vzniku přechodného pásma mezi těmito oblastmi. Místní kultura je charakteristická právě mísením valašských a slováckých rysů, které jsou vhodné pro podrobnější zkoumání.

Luhačovské Zálesí se nalézá na jihovýchodě České republiky, ve Zlínském kraji. Jedná se o etnický subregion ležící na hranicích Valašska, Slovácka a Hané. Luhačovské Zálesí je tedy přechodovou oblastí, kde se střetávají prvky lidové kultury horského Valašska a vlivy nížinných oblastí Slovácka a Hané. Mikroregion Luhačovské Zálesí sousedí s řadou dalších mikroregionů, ve východní části s mikroregiony Jižní Valašsko a Ploština, na jihu s mikroregiony Uherskobrodsko a Bojkovsko, v západní části s mikroregionem Za Moravů, na severu se Zlínskem a na severovýchodě s Vizovickem.

Centrem oblasti je město Luhačovice, nicméně nejvíce je území ovlivňováno krajským městem Zlín, neboť obce Březnice, Bohuslavice u Zlína, Březůvky, Dobrkovice, Doubravy, Hřivínův Újezd, Kaňovice, Kelníky, Provodov, Velký Ořechov a Želechovice nad Řevnicí spadají pod obec s rozšířenou působností Zlín. Mezi další obce Luhačovického Zálesí patří Slopné, Sehradice, Dolní a Horní Lhota.

Území mikroregionu se rozprostírá na vnějším oblouku Bílých Karpat, které se řadí k biosferickým rezervacím UNESCO. Charakteristickým znakem jsou zde členité hřbety, které jsou odděleny údolními vodními toků.

Luhačovické Zálesí dříve bylo převážně zemědělskou oblastí. Významnou roli zde hrálo především ovocnářství, dobytkařství či včelařství. Průmysl zde reprezentovala výroba slivovice, borovičky, ovocných likérů a piva. Nyní oblast prosperuje také z turistického ruchu, který je soustředěn okolo lázeňského města Luhačovice, kde se nacházejí minerální a sirné prameny.

Tato oblast byla pro účely bakalářské práce vybrána pro svou kulturní rozmanitost. Jak již bylo řečeno, jedná se o přechodné pásmo, kde se mísí rysy tří lidových kultur valašské, slovácké a částečně také hanácké. Vzniká tak kulturně ojedinělá oblast, bohatá na prvky, které se nacházejí pouze na jejím území, a to např. specifická hudba, tanec, kroje, zvyky, slavnosti a zejména jazyk, který je plný zvláštností a kvůli kterému především bylo Luhačovské Zálesí zvoleno jako vhodná oblast pro analýzu nářečí (Luhačovské Zálesí, [b. r.]).

Březůvky

Obec Březůvky se nalézá na zeměpisných souřadnicích 49°9'12" s. š., 17°41'59" v. d. Obec vzdálená zhruba 11 km od krajského města Zlín se rozprostírá na pravém břehu Březůvského potoka v údolí pod západními vrcholky Vizovické vrchoviny. Katastrální území obce Březůvky zaujímá cca 797 ha. Počet zde trvale žijících obyvatel se pohybuje okolo 690. Nicméně celkový počet není znám, mnoho dalších obyvatel zdejší oblast využívá pouze k rekreačním a chatovým účelům.

Nejstarší zmínka o obci pochází z roku 1406. Nejprve byly Březůvky součástí malenovického panství, poté byly v roce 1571 prodány rytíři Václavu Gájovskému z Gáje, který se zasloužil o rozšíření území a obnovu osídlení po morové ráně a posléze Březůvky přeprodal Janu Hanušovi. Tímto aktem byla ves připojena ke statku Velký Ořechov a společně byli součástí panství Uherský Brod.

Název obce označuje ves, kde rostlo mnoho bříz. Obec proto také byla označována jako ves lidí Březových. V historických pramenech o obci se vyskytují i názvy jako Březuovka, Brziezuwky, Březuwky či Bresuwek (Obec Březůvky, 2018).

Hřivínův Újezd

Hřivínův Újezd je s plochou 766 ha a 540 obyvateli menší moravská obec ležící na spojnici Luhačovic a Zlína v údolí Černého potoka. Obec se nachází na zeměpisných souřadnicích 49°7'27" s. š., 17°41'31" v. d. Místní hřbety Vizovické vrchoviny vytváří přechod mezi hornatou krajinou Valaška a rovinatým Slováckem. Krajinu tvoří zejména smíšené lesy, louky a ovocné sady. Dodnes zde nalezneme památkově chráněné komory, sušírny ovoce a původní dřevěné stodoly. Stále se zde udržují i tradiční zvyky jako masopust, velikonoční klepání, hody apod. Vedle památek lidové kultury je v obci památkově chráněn dřevěný kříž z roku 1877 a kaple sv. Cyrila a Metoděje z roku 1896.

Počátky Hřivínova Újezdu sahají až do 14. století. První zmínka o existenci Újezdu pochází z roku 1373. Jméno Újezd později převezme vladyka Janč z Újezda, pravděpodobný předek rodu Hřivínů. Ti drželi ves do roku 1492. Od té doby byla věc mnohokrát prodána, až v roce 1652 skončila společně s Ořechovským statkem v rukou Lva Viléma Hraběte z Kaunic z Uherského Brodu. Ve vlastnictví rodu Kauniců zůstala až do 20. století. Mezi historická jména obce patří Hziwinu Augezd, Hřživwny Augezd, Hrinovy Augezd, Hržiwni Augezd, Hřivný Aujezd, Hřivný Újezd a v období protektorátu Aujest bei Nussdorf. Název Hřivínův Újezd dostala obec v roce 1981 (Obec Hřivínův Újezd, 2018).

Velký Ořechov

Sousední obcí Hřivínova Újezdu je Velký Ořechov ležící též ve Vizovické vrchovině na zeměpisných souřadnicích 49°6'34" s. š., 17°40'6" v. d. Na rozdíl od Hřivínova Újezdu se však nerozprostírá v údolí, nýbrž na návrší. Se svými 622 hektary a 755 obyvateli se řadí k větším obcím Luhačovického Zálesí a v dřívějších dobách měl oproti ostatním obcím velký význam pro okolní růst a vývoj společnosti. První zmínka z roku 1141 mluví o Olomouckém biskupovi Jindřichu Zdíkovi, který vymezuje majetky Ořechova. Další prameny se objevují až ze 14. století, kdy je Ořechov mnohokrát rozdělen a rozprodán až je roku 1384 postoupen Mikšovi z Malenovic, kterému se podařilo rozdrobené území znovu sjednotit. Dalším významným vlastníkem obce byl bezesporu Zikmund z Honbic, který poté získal i Dobrkovice, Pašovice a Loštice. Majetkovým růstem se rod Ořechovský z Honbic dostal mezi nejmajetnější rytířskou šlechtu na Moravě a Ořechov nabýval na významu nejen jako farnost ale také jako středisko nejrozsáhlejšího feudálního statku. Obrat přichází až v roce 1652, kdy Velký Ořechov spadl pod uherskobrodského područí a ztratil tak na významu. Později mohla obec nabýt na důležitosti po nálezů minerálních pramenů. Malá progresivita vedení obce, však zapříčinila,

že příležitost využili rychleji Luhačovice, a staly se tak lázeňským městem této oblasti (Obec Velký Ořechov, 2018).

Kaňovice

Obec Kaňovice se nachází na zeměpisných souřadnicích 49°6'33" s. š., 17°41'56" v. d. jihovýchodně od města Zlín v údolí Černého potoka na severozápadním okraji Vizovických vrchů. Na 461 hektarech žije trvale 265 obyvatel. První písemná zmínka o obci Canouicz se datuje do roku 1362. Oblast však byla osídlena již v pravěkých dobách, což dokazují nálezy několika popelových jam a střepů z velkých nádob. Při stavbě silniční komunikace na počátku 20. století byla na území Kaňovic nalezena a následně odkryta prehistorická pec společně s drobnými bronzovými předměty. Od roku 1362 pak Kaňovice patřily Mackovi z Kaňovic. Po něm vlastnili ves přes dvě století Štenberkové a Závrové. Nakonec však byla ves přikoupena k luhačovskému statku a ztratila svou samostatnost. Dominantou obce je kaple zasvěcená Panně Marii Prostřednici všech milostí, kterou vystavěli sami občané obce v letech 1951-1952. Dalšími kulturními památkami jsou pamětní kříž u kaple, rolnická usedlost se špýcharem či původní sušárny ovoce (Kaňovice, [b. r.]).

Kelníky

Kelníky, součást návrší Vizovické vrchoviny, se nacházejí asi 20 km jižně od Zlína. Jedná se o nejmenší obci Luhačovského Zálesí ležící na zeměpisných souřadnicích 49°6'39" s. š., 17°38'41" v. d. Obec se rozkládá na 381 hektarech a čítá necelých 150 obyvatel. Součástí je i dříve samostatná část zvaná Paseky, se svými pouhými 14 obyvateli. První prameny o Kelníkách pochází z roku 1362. Později se věc stala součástí částkovského statku a společně s ním byla mnohokrát prodána. Až se v roce 1652 podobně jako Hřivínův Újezd dostala pod správu hraběte Lva Viléma z Kounic. Kelníky se tak natrvalo podrobili kounickému uherskobrodskému panství. O původu názvu obce existují dvě teorie. První mluví o odvození od názvu sedátka ve voze tzv. *kelníku*, druhá o možném odvození od slova *Colnici* označující osoby, které zpracovávají dřevěné kůly.

V minulosti se zdejší obyvatelé zabývali hlavně zemědělstvím a chovem dobytka. Velmi oblíbené zde dodnes zůstává i včelařství. Charakteristické bylo pro Kelníky však ovocnářství, zejména slív, švestek a jabloní. Z části úrody se nejčastěji pálila slivovice, vařila povidla a zbytek byl prodáván obchodníkům (Kelníky, 2015).

3. 4 Pojem generace

Pro účely bakalářské práce je nutné definovat také pojem *generace*. Termín generace se vyskytuje v mnoha významových rovinách. Důležitý termín představuje např. v **umělecké sféře**. Generace je zde užívána pro označení skupiny umělců se shodným estetickým názorem, smýšlením o světě a společnosti a stejnými či podobnými tvůrčími postupy. Umělecká generace je často definována jako protiklad k dosavadnímu převládajícímu uměleckému kurzu. Hlavním znakem je porušení a změna stávající estetické normy a postupů.

Nejčastěji je pojem generace užíván v **demografickém významu**, kde se vztahuje k biologické reprodukci člověka. Důležitý aspekt zde představuje věkový rozdíl, který vytváří generační skupiny dětí, rodičů a prarodičů. Předmětem zájmu se stává především generace schopná biologické reprodukce, jejíž počátek i ukončení není závislé pouze na biologické vyspělosti jedince, ale také na společenských faktorech. Proces je ovlivněn zejména sociální pozicí a vzděláním.

Další velmi časté pojetí tohoto termínu se naskýtá z **hlediska sociologického**. Generací je v sociologii nazývána společenská skupina utvořena výraznou společenskou událostí historického významu, která zasahuje politické a sociální struktury, a změnami společenských podmínek, které dávají vzniknout zvláštnímu generačnímu klimatu. Jedná se o specifickou kategorii, která je průsečíkem biologického a sociálního života. Z biologické základny populačních ročníků se vytváří sociální skupina jako základ sociálního života. Utváření generace představuje strukturovaný proces založený na sociálním zrání individuálních jedinců na skupinové úrovni. Vývoj a vyhraněnost generace souvisí se společenskými procesy probíhajícími v době jejího generačního zrání, s pohyblivostí či omezeností těchto procesů, s oblastí, kde působí, a s časovým rozpětím, ve kterém dochází ke společenským změnám. Struktura generace je dána sociální, politickou, vzdělanostní, náboženskou příslušností, profesně, etnicky, národnostně, ale i individuálními lidskými vlastnostmi. Příslušnost k určité generaci tvoří základ životních postojů, názorů a cílů jedince (Suk a Kolesárová, 2012, s. 11-37).

Sociologické pojetí generace je úzce propojeno s pojetím demografickým. Sociologie vymezuje generace v návaznosti na demografickou křivku společnosti. Jde tak o prolnutí biologických a společenských aspektů. Pro předkládanou bakalářskou práci je důležitý právě tento **biologicko-sociologický průnik**. Jednotlivé generace budou nejprve popsány na základě společných kulturních podmínek, které formovaly jejich životní

postoje. Posléze budou stručně popsány podle biologických aspektů typických pro jednotlivé generační skupiny. Spojením popisu kulturních a biologických parametrů vznikne právě sociologické vymezení pojmu generace. Nutno zdůraznit fakt, že vymezení věkových hranic jednotlivých generací není v odborné literatuře jednotné, byly proto vybrány údaje, které v pramenech převažují.

3. 4. 1 Kulturní generace

Termín *kulturní generace* označuje skupinu osob stejné věkové kategorie, jejíž příslušníci byli formováni za shodných kulturních a historických podmínek majících značný vliv na jejich životní postoje a priority.

Tichá generace

Lidé narození zhruba mezi lety 1925 a 1945 v období mezi dvěma světovými válkami jsou označováni jako příslušníci tzv. *Tiché generace* či jako *Děti velké deprese*. Dnes se pohybují ve věku 73 až 93 let a více. Jejich osobnost byla utvářena především tradičním konzervativním modelem společnosti. Muž, hlava rodiny, měl za úkol obstarat obživu, žena se starala o domácnost a potomstvo. Ve většině případů trávili celý život na jednom místě a v jednom zaměstnání.

Generace Baby Boomers

Příslušníci generace Baby Boomers, narození mezi lety 1946 a 1964, se dnes pohybují ve věku 54 až 72 let. Pojem „*Baby Boom*“ v překladu znamená populační explozi, jež provázela poválečná léta. Její vývoj z velké části ovlivňovalo mocenské rozdělení Evropy na striktní komunistický Východ a uvolněný demokratický Západ, který měl na našem území vliv např. na pojetí rodinného života. Proti předešlému autoritářskému postavení otců se začíná projevovat role ženy, jednak jako rovnocenné partnerky, jednak jako pracovní síly. Charakteristickými znaky generace jsou smysl pro pracovní návyky a morálku, respekt a loajalita k autoritám či potřeba jistoty.

Generace X

Do této skupiny se řadí lidé narození mezi lety 1965 a 1980, kteří jsou dnes ve věku od 38 do 53 let. Název „*Generace X*“ vyjadřuje absenci společného cíle generace. Její příslušníci zastávají jiné žebříčky hodnot než ostatní, jedná se o silné individualisty.

Nejdůležitějším aspektem života je pro ně vydělávání peněz. Jako zaměstnanci jsou velmi loajální a snaží si svou pozici udržet za každou cenu. Často se tak potýkají s pocitem viny, zejména kvůli nedostatku času na své potomky.

Generace Y

Generace Y označuje jedince narozené od roku 1981 do zhruba poloviny 90. let, kteří jsou dnes ve věku zhruba od 23 do 37 let. Název je odvozen od předchozí generace, dalšími názvy jsou např. *Millennials* či *Net Generation*. Utváření charakteru generace provází vzestup moderních technologií. Na počátku 80. let dochází k rozvoji prvních počítačů, které razantně pozměnily chod domácností. Velký vliv začaly mít také mobilní sítě a internet, jež zásadně změnily způsob mezilidské komunikace.

Jedná se o velmi sebevědomé a ambiciózní jedince, kteří staví osobní život před pracovní. Nicméně stále usilují o dosažení vyšší společenské úrovně.

Generace Z

Příslušníci generace Z, jinak zvané také *Generace M* nebo *Google Generace*, narozeni od poloviny 90. let dvacátého století až do současnosti, se dnes pohybují ve věku zhruba do 23 let. Jde o jedince, jejichž život je již od narození ovlivňován, či dokonce řízen digitálním světem. Komunikace probíhá převážně pomocí sociálních sítí, což má za následek nejistotu v navazování reálných mezilidských vazeb.

Typickým znakem Generace Z je smysl pro tzv. multitasking, tedy provádění více úkonů najednou. Jsou proto velmi efektivní a flexibilní, jak v osobním, tak zejména v pracovním životě. Jejich hlavní životní prioritou je dosažení samostatnosti a nezávislosti na autoritách (Pacovský, 2006, s. 23-30).

3. 4. 2 Generace z biologického hlediska

Biologický pohled na pojem *generace* poukazuje zejména na vývojové tělesné a duševní změny člověka, k nimž dochází v průběhu života. Popisuje jednotlivé generace jako "cestu" od dítěte přes dospělého člověka až ke stáří. Hlavní roli pro rozdělení jednotlivých skupin hraje aktuální věk člověka. V mnohých případech je generace označována spíše jako *generační skupina*.

Generační skupina dospívajících

Termín *dospívající* zde zahrnuje jedince nejnižší věkové kategorie od novorozence, přes kojence, batole, předškolní děti, školáky po dospívající teenagery, tedy jedince od narození do 17 let. Člověk poprvé přichází do kontaktu s okolním světem, postupně si osvojuje schopnost aktivně ovládat okolí, účastnit se sociálních interakcí a učit se. Dochází k utváření vlastní identity a názorové vyhraněnosti. Jedná se o období největších tělesných i duševních změn, kdy člověk vyspívá a stává se dospělým.

Generační skupina mladé dospělosti

Dospělost není vymezena přesným specifickým mezníkem, který by ji striktně definoval. Jediným přibližným faktorem je tzv. právní dospělost neboli zletilost. *Mladá dospělost* tedy zahrnuje období zhruba mezi 20. až 40. rokem života. Jedná se o období dosažení fyzické zralosti. Jedinec směřuje k naplnění stabilních a trvalých mezilidských vztahů. Důležitým vývojovým faktorem je stabilizace emočního prožívání a vyvrcholení vývoje osobnosti člověka.

Generační skupina střední dospělosti

Střední dospělost zahrnuje jedince přibližně od 40 do 50 let, není však vymezena jasně. Neexistují jasné fyzické ani psychické změny, které by ji od předchozí i následující generační skupiny oddělovaly. Dochází pouze k částečnému strnutí organismu a pomalému snižování fyzické výkonnosti.

Generační skupina starší dospělosti

Věkové vymezení *starší dospělosti* se pohybuje přibližně mezi 50 a 60 lety. Charakteristický znak představuje počátek procesu stárnutí, které je provázeno postupným zhoršováním tělesné i psychické kondice, výkonnosti a schopnosti se přizpůsobovat novým skutečnostem. Převážně dochází hlavně ke zhoršení smyslových funkcí zraku a sluchu.

Generační skupina raného stáří

Rané stáří počíná zhruba 60. rokem a končí okolo 75. roku života. Jedná se o první generační skupinu, která je označována jako postvývojová, vzhledem ke skutečnosti, že již proběhly všechny latentní možnosti rozvoje. Dochází k razantnějšímu zhoršení zdravotního stavu, nicméně vše je silně individuální a závisí na dědičných předpokladech, průběhu

života, vlivu okolních podmínek apod. Charakteristický je také úbytek paměťových funkcí a následný konec schopnosti učení.

Generační skupina pravého stáří

Pojmem *generace pravého stáří* či generace čtvrtého věku označujeme jedince starší 75 let. Toto období je spojené s finálním i tělesným úpadkem a zvýšeným rizikem různých zátěžových situací. Dochází k rapidnějšímu zhoršení zdravotního stavu. Typická je tzv. polymorbidita, tedy kumulace více onemocnění najednou, jež mají sklon ke komplikacím, zapříčiněných ztrátou regenerace organismu. Typická bývá ztráta soběstačnosti, smyslu života a strach z úmrtí (Langmeier a Krejčířová, 2006, s. 23-2010; Vágnerová, 2007, s. 9-407).

3. 4. 3 Generace ze sociologického hlediska

Propojením pojetí generací z kulturního hlediska s biologickým vzniká další vymezení pojmu, které je však možné jen a pouze momentálně, vzhledem k posunu jedinců v rámci generací z biologického hlediska a vzniku dalších nových generací v rámci generací kulturních.

Jako příslušníky *nejmladší generace* lze označit všechny jedince mladší cirká 18 let, tedy děti a dospívající, a zároveň příslušníky Generace Z, kteří se dnes v tomto věku pohybují. Příslušníci *mladé generace* jsou dnes ve věku zhruba od 20 do 40 let. Z hlediska biologického pod ní spadá generační skupina mladé dospělosti. Z hlediska kulturních generací mladá generace dnes odpovídá Generaci Y.

Jako *střední generaci* lze označit osoby mezi 40 až 60 lety. Představitelé věkově spadají do generačních skupin střední a starší dospělosti, kulturně pak momentálně do Generace X a částečně také do Generace Baby Boomers.

Mezi *starší a nejstarší generací* nelze jasně vymezit věkovou hranici, která by je oddělovala. Obecně se jedná o osoby starší 60 let, přičemž mezi 65. a 70. rokem se obvykle začíná užívat označení příslušník generace nejstarší. Kulturně těmto generacím odpovídá částečně Generace Baby Boomers a poté Tichá Generace.

3. 4. 4 Zařazení mluvčích ke generaci z hlediska kulturního, biologického a sociologického

Mluvčí 1

Mluvčí číslo 1 je žena narozená roku 1921 v obci Velký Ořechov, většinu života však strávila v sousedním Hřivínově Újezdu. V době sběru záznamů jí bylo 97 let. Vzhledem k jejímu věku ji lze z hlediska kulturních generací řadit k tiché generaci, z biologického hlediska pak ke generační skupině pravého stáří. Ze sociologického pohledu patří k nejstarší generaci.

Mluvčí 2

Druhým respondentem je žena narozená roku 1922 na Velkém Ořechově. Nyní je ve věku 96 let. Je zástupkyní kulturní tiché generace, biologicky spadá do generační skupiny pravého stáří. Ze sociologického hlediska patří k nejstarší generaci.

Mluvčí 3

Třetí zástupkyní východomoravského nářečí je 90letá žena. Narodila se roku 1928 v obci Velký Ořechov. Kulturně představuje zástupkyni tiché generace, biologicky zástupkyni generační skupiny pravého stáří. V sociologickém pojetí spadá do nejstarší generace.

Mluvčí 4

Mluvčí číslo 4 je žena původem z Hřivínova Újezdu. Narodila se roku 1942 a nyní je jí 76 let. Kulturně je představitelkou tiché generace. Z biologického hlediska spadá do generační skupiny pravého stáří a ze sociologického do nejstarší generace.

Mluvčí 5

Pátým respondentem výzkumu je 75letá žena z obce Kaňovice. Narodila se roku 1943. Z kulturního hlediska se stále ještě řadí do tiché generace, biologicky však už spadá do generační skupiny raného stáří. Ze sociologického pohledu je představitelkou nejstarší generace.

Mluvčí 6

Šestým respondentem je žena narozená v roce 1948 v obci Březůvky. V době sběru záznamů jí bylo 70 let. Narodila se na počátku éry kulturní generace Baby Boomers.

Biologicky ji lze zařadit ke generační skupině raného stáří. Ze sociologického hlediska je zástupkyní nejstarší generace.

Mluvčí 7

Mluvčí číslo 7 je dnes 65letá žena, narodila se roku 1953 v obci Suchá Loz. Většinu života však trávila v Hřivínově Újezdu. Představuje zástupkyni kulturní generace Baby Boomers a biologicky spadá do generační skupiny raného stáří. Sociologicky je vzhledem ke svému věku na přelomu mezi starší a nejstarší generací, jejichž hranice není přesně věkově vymezena.

Mluvčí 8

Osmým mluvčím je muž ve věku 65 let. Narodil se v roce 1953 v obci Kaňovice. Náleží do kulturní generace Baby Boomers. Z biologického pohledu patří ke generační skupině raného stáří, ze sociologického pohledu se pak věkově pohybuje přímo na hranici mezi starší a nejstarší generací.

Mluvčí 9

Devátou mluvčí je žena narozená roku 1993; nyní jí je 25 let. Dosavadní život strávila v rodné obci Kaňovice. Narodila se na konci éry kulturní generace Y. Zároveň náleží do generační skupiny mladé dospělosti. Ze sociologického hlediska je zástupkyní mladé generace.

Mluvčí 10

Posledním mluvčím je dnes 23letý muž. Narodil se roku 1994 a pochází z obce Kelníky. Nachází se na přelomu mezi kulturními generacemi Y a Z, podle většiny pramenů se však řadí spíše ke generaci Y. Biologicky spadá do generační skupiny mladé dospělosti. Je také představitelem mladé generace.

4. Přepisy zvukových záznamů zaznamenaných nářečních komunikátů

4.1 Pravidla pro přepis mluvených textů

1. Při transkripci se zapisují bez ohledu na pravopis jen ty hlásky, jež byly vysloveny.
  2. Pro jednu hlásku se užívá vždy jeden a tentýž znak.
  3. Délka vokálu se označuje šikmou čárkou nad příslušným vokálem.
  4. Pro vokály *-i/-y* a *-í/-ý* je vždy užitá pouze forma *-i/-í*.
  5. Pro vokály *-ú/-ů* je vždy užitá pouze forma *-ú*.
  6. Znělost či neznělost hlásky je označována příslušným typem litery.
  7. Měkkost konsonantů je označena háčkem vždy přímo u příslušného konsonantu.
  8. Zadní *-n* v případech jako *braņtovník*, *aņgína* je značené písmenem *-ņ*.
  9. U zdvojených souhlásek na rozhraní slov se píše obě identické souhlásky a jejich splývavá výslovnost je označována vodorovným obloučkem pod řádkou.
  10. Přestávky v řeči se značí svislým lomítkem ve větách, na konci vět pak dvěma lomítky.
  11. Vynechané, nepodstatné úseky textu jsou označeny ... (třemi tečkami) .
- (Davidová a spol., 1997, 148-149).

Přepisy získaných zvukových záznamů východomoravské nářeční mluvy jsou řazeny od nejstaršího mluvčího po nejmladšího, což umožňuje sledovat vývojové změny nářečního vyjadřování napříč generacemi.

4.2 Přepisy zvukových záznamů

Mluvčí 1

hlavně peñez nebilo// jak taláš palúzoval/ a jak palúzoval/ tak zhrnul to maso tadi z tich prstů fšeko// a na dogtora nebilo/ šak mňeli šest či sedm d'et'í toš gde// toš tím to léčil/ to kupal/ a že sa mu to krásně f tom hójilo// braņtovník/ bilina// braņtovník ju menoval// alespoň on// ono aj to méno má to jako od otravi// povidá/ že velice sa mu to pjekně hójilo f tom// taková malá pichlavá jakgdibi// hen sem ju vid'ela f zahrátce naší f lét'e/ ale nebila sem si istá/ estli je to ono/ tak sem ju aňi nebrala// on říkal/ že enom f tom to kupal// také nemňel peñez na dogtora// bili lidé nemocní a nebilo koruni na dogtora// potom až to uzákoňili/ že už sa nebudú plat'it t'í dogtoři/ toš už sa začalo choďit// a dogtor/ já vim/ kdiž potom fraņta léhl/ klubové revma s aņgíni dostál// gdo to zná/ toš ví/ co to je

za hrúza// enom na placht'e sme ho mñeli na lúžku/ a tú plachtu sme enom překúlovali// dotknút sme sa ho nesmñeli// a jezť/ jediñe nás poslali na jahodi/ a ti jahodi kiselkavé/ toš to zjedl// osladili mu to trochu/ to zťápal// ale iñšího ñic// a dogtor ho léčil/ mikulec/ a sám za svoje peñize mu léki/ gdiš ñegde jél/ toš ich kúpil/ a donésl ich// a potom mamuška prodali krávu/ a do koruni vzali ti peñize/ do koruni do hrst'i/ a nésl mu ich// a tak eš'e říkajú/ dej bóže/ gdibi to aspoñ na polovičku bilo/ ale to nebude stačit// dostali patnástset za tú krávu// toš ale bilo moc peñez/ dát to dogtorovi// lolikrát' tú krávu prodáte za ti roki/ prafda// a on/ gdiš tam prišli/ toš povidá/ ukaš/ kolik tam máš/ a vitrhl peñize z hrst'i// a nepočítal ich// vitáhl třicet korun/ a pichl do kapsi// a to беру len proto/ enom abis nevikládala/ že sem nevzal ñic/ lebo bich u luďi neobstál// třicet korun vzál/ a tich patnástset jim vrátil// máš d'ecka/ budeš ich potrebovat// f luhačovicích bil také takoví dogtor/ že gdiš vid'él/ že rodina upadla do nešťestí nechcá enom tú nemocú/ ten také že nevzál ñic// ale hubu mñél/ to gdiš tam došla/ toš t'a zeřvál tak/ že si nevjed'ela/ estli si nemocná/ estli si máš pozteřovat na něco/ nebo sa zebrat a jít dóm// jednou tam chlap/ dojd'a tam/ mu řekl/ pane mikulec// a on si/ jak on to umñél/ položil si ruki na břucho/ a povidá/ toš hergot/ já sem studovál na mikulca// ven// a chlap mosel otevřít dveři a jít// až došel na kopeček k dúbřavám/ tepruv ho volal/ abi sa vrátil/ a tepruv sa ho ptal/ co cht'él// a ten/ gdiš zařvál/ toš mñel človjek strach/ gdisi mñe povidá/ boženo/ já sem mñel bít panáčkem// a já/ nevím/ co biste tam d'eláli/ sakrovali biste tam// nebo hergot// on/ né/ já bich bil dobrím panáčkem... možná/ že dříf sa rozhodovali/ estli ho dát na kñeza nebo na dogtora...

Mluvčí 2

co bich t'i mñela viklázat cérko/ bich tu začala viklázat o té dobje/ co sem sa fdala/ toš sem zařila jak pes// ale tolika rokú sem sa dořila// hen daleko mlači sú fšeci/ a nenad'elali sa/ a už nežijú// ba víc umírajú než mi/ tadi na d'ed'inách// ale je to na kočku/ dočkat sa takovích velikích rokú/ gdiš sa nemože už človjek sám sebe opatřit/ toš je to zle// ale šak já sa eš'e opatřím// chodím ke křeďenci a fšadi// horší s tema/ co ležija// ležaci sú na tom horší// tat'inek umřel/ mñela sem osm rokú a mařena pjet/ a tomeš mñel štrnást a frañta dvanást// a tak sme hospodářili// sme vozili hnoja do chířof/ a to bilo daleko// a tomeš vozil hnoja/ a mi sme mñeli prudkú krávu// nesmeli sme ju pustit// ona si pamatovala/ gde máme pola/ tak bila chitřá tá kráva/ gde máme pola/ a na kerú cestu má// toš ona jak vid'ela tu cestu/ gde máme polisko/ toš ona zahrnúla tam/ a neudřžál ju už añi... mñe říkali/ sedñi si/ pješki bis nedošla/ je to tam daleko// ale tadik t'i dáme desku na zadek za hnúj/ a všdicki jak zašlajfuješ nebo ošlajfuješ... toš on krávu pustit nemože/ toš si vilez na desku// sedñi si

a sed'// Jo/ mňa sa smékla noha/ jak sem lézla hor/ a dostala sa mňa mezi klanicu a mezi hlavu na kole// a mňa to začalo drt'it tú nohu/ tú patu/ toš sem omdlela// hlava mňa visela na zem// ale povidal tomeš/ že po jinđi tu krávu nemohl udržat/ ale že snád' jak gdibi to cítila/ že ostala na fleku stát/ ale co fčil se mňú// tam sa nemohl nigde otočit/ toš zd'elál mňa/ a zanésl mňa do příkopi/ do trávi a povidá/ tadi počkaj/ já jak zhážu hnúj/ toš já řa veznu spátki// a jél tam talář akorát na kole ved' aj/ toš mu říkal/ že mňa položil tam do trávi/ že abi mňa vzal// jenže na kole sme spadli třikrát/ než sme dojeli do d'ed'ini/ protože já sem ho všdicki ztrhla/ jak sem omdlela// ted' sme potkali dogtora// povidá/ jéžiš marja// já jedu na tídeň prič// toš fzal tušku a papír a napsal lístek jí/ dogtorce/ eš'e starej/ co s nů bíval/ a napsal jí masť jakúsi// a tá masť mosela bít dobrá/ tak krásně voňela// a přeprúboval to/ povidá// zlámané to néni// toš prič nemosí jet// toš napsal tú masť/ ale já tu značku mám tu na té paře od tich osmi rokú// to bilo hospodářeňi// po prví fúru jél s nim plaňta// šak gdesi flézl také tam/ přejél mu kolem na vozi přez malíček// druhú fúru sem jela já/ také sem tak dopadla// to si furt pamatuju/ akorát u chmelú bila svad'ba// nevím estli sa dostávala tá do kaňovic nebo sem do újezda// nevím/ ale svad'bu sme nezatrhali/ přejeli sme// akorát šli do dveří s nevjestú// to si furt pamatuju/ a tak potom sem zostala s d'eckama doma// no ale jak d'ecka hlédát/ gdiš jeden tam a druhí tam/ a toš já o třech/ o čaganoch// dolú sem ich zvjesit nemohla/ toš já o třech po dvoře za něma létala// potom sem zas vařila chávovicu gdisi// a pjekně sem/ jak sem šufánkem míšala zásmažku... sme to fšdicki na topeném másle d'elali/ protože krávi dojili/ tak máslo bilo/ a sádlo sa bralo leda na máčku lebo tak na něco// a toš/ jak sem mňela na kastrolku masné na zásmažku/ toš já sem tím trhla/ tím kastrolkem// mňa to na tú ruku stříklo/ to rozpálené masné/ já sem sa kúlala po zemi/ po sínce/ po síňi/ řvala sem// a tot sem mňela tu až ztadima toto/ sem mňela jeden pliskíř//

Mluvčí 3

záňet zubu som mňela// a neostalo to/ tak mňa to začalo hňisat// já už sem potem slopala enom pohárek slivovice a dva práški fšdicki/ a za chvílku zas// pohárek slivovice/ abi mňa to trošku ugludnilo... a potem už sem začala zvracat/ toš na velikú noc šel tata/ dogtor to bil peňáza/ nebo jakísi já nevím dogtor/ toš zavolal si svojého šoféra/ zavézli mňa do nemocnice// akorát tam mňel jósa/ já nevím aňi odkud to bil dogtor/ on rovnal zubi/ to nebil tak zubař/ než že rovnal zubi// akorát mňel službu// povidá chudera// chlapi tak to dopadá/ gdiš sa čeká na poslední chvílu// otevřete okna// toš moseli otevřít okna do prúvanu// mňa sa začalo trochu lepší díchat// já už sem nemohla díchat aňi nič// a že otrava už to bila// a povidá/ a fčil sa modlete/ abi vám ti zubi/ já sem to mňela gdesi pot koruňkú

ten zánet/ že abi vám ti zubi neđelal fušer/ ale abi vám ich d'elal zubař// strhl to/ mňela sem to na mústek dané ti zubi// takže on mosel strhnút celí mústek/ a gdiš sa mu to podařilo strhnút celí ten mústek/ tak to bilo dobre// horší jak sa mu to zatrhlo/ a mosel potem ti koruňki dostávat ven// a náhodú sa mu to pošťesťilo// povidá/ toš on to sa říká/ že to d'elal dogtor/ ne fušer...ale tam mňa vézli ešťe na vozíku/ a spátki už sem si šla pješki// to bilo bolest'i// a já sem bila předt'im u antonoviče/ šak on mňe ich d'elál/ ten mústek/ on mňe ho d'elál/ navrtál mňe ho/ enomže oňi vrtali fšeci do prostřetka do zuba/ že to je od kořeňa misím/ a to bilo pod koruňkú navrchu// takže tam žádného nenapadlo vrtat// šak aj on/ aņtonovič/ co mňe ich d'elál/ také mňe to navrtal dopředu// ale nemopohlo// ale aņtonovič bil dobrí zubař//

Mluvčí 4

gdiš sem přijeli rusáci a fšeci/ hlásil rozhlas/ že fšeci si mají poskovávat jídlo/ co mají a takové vjeci/ a gdesi cosi// a já sem taki na hůře skovávala sádlo/ co sme mňeli f kýblu a flaše se slivovicú// a podřivu sa z vrchu z hůri/ alena šla/ mňela dva roki/ šla hen přet barákem si hrát na písek/ a protože je tam u našého tá křižovatka/ tak ona višla přet lekšovo/ že na písek/ a f tom t'i rusáci začali jet/ a u toho našého sa točit// a já sem ted' nevjeđela// co mám d'elat/ estli mám viskočit s toho okna/ a jít ju brat// estli mňe ju zajedú/ nebo co s nů ud'elajú// tak sem křičela/ leťela sem po schodoch/ a pro ňu/ a drápla sem ju// oňi sa točili// flinti nastrážené na nás// já d'if mrtvá/ tak sem ju chitla/ bečela// a oňi se enom vismívali// toš tak sem ju zavedla dóm/ než přejela celá tá banda// a otopledňa sem jela za našima dosužit seno do ohrádek// mňela sem ju na kočáře/ lad'a šel vedle mňa// dojeli sme za d'ed'ínu/ a zasěj tá baņda// já sem vlet'ela do přikopi aj s kočarem// A oňi vid'eli/ že mám strach/ tak ešťe ti bajoneti nastavili proti mňe/ a smíli sa s toho jakí mám strach// já sem tolik zažila strachu// i gdiš oňi za to nemohli t'i ogařiska že/ bili naverbovaňi/ ale ten strach/ co sem zažila/ to je opravdu nezapomenutelné//

Mluvčí 5

jak vi sa máte fčil proti nám dobre/ d'ecka/ protože mi sme nemňeli za celí rok cukrla// jediňe// gdiš bili zabijački/ a roznášali sme to po susedoch a po rodiňe/ tak sme dostali ňejakí triņgeld// a jedna rod'ina nemňela tam d'ecka/ a k ňim sme aňi nemňeli ti zabijački nosit// ale protože oňi nemňeli d'eti/ tak dicki ona nám kúpila bombóni/ tak sme tam ti zabijački nosili// to sa ráno fšeci zešli/ řezňík a ze pjet lid'í// prasa sa střelilo// chitat kref sme moseli// ešťe sem bila malá a už to mosela jít chitat/ bála sem sa toho/ ale tak

moselo se to ud'elat// no/ a tak sa vařilo/ p'eklo/ najedli sme se// f'cil sa tam fšeci z'šli// řezník sa dicki ožrál// pak sme ho moseli vést dóm// sice to bil stríc/ ale dóm dojít nemóhl// moseli sme ho zavést// a bývalo veselo// zabijački sa roznésli// fšeci súsedi zabíjali/ tak každý tídeň bili čerstvé zabijački// celú zimu sa zabijački pojídali// s toho prasata doma moc nezostalo// co za zabilo// to sa rozneslo// akorát slařini a sádlo/ a ostatek sa roznésl// no ale zas ťi druzí/ gdiš zabíjali/ zas nám donésl/ takže sa to tak obmňeňovalo// to nám f'cil chibí/ ti zabijački domácí... no a do školi/ gdiš sem choďila/ tak sem dicki došla na odpolední pozd'e// protože sme choďili na objed dóm/ tak sme moseli sa zas po objed'e vrát'it/ a já/ že sem mňela ráda kvítka// tak sem šla po zahrátkách/ a než sem došla do školi/ tak bilo pozd'e/ a učitelka si zt'ežovala/ proč choďím neskoro do školi// tak to zjiš'ovali/ gdiš mňa naši poslali brzo do školi/ proč choďím pozd'e/ a tak za mňú choďili sa dívat/ a zist'ili/ že choďím ze zahrátki do zahrátki/ a gdejaké kvítka sem oškubala/ a došla sem do školi málem na koniec viučování// a také sme choďili ze školi zbírat hřibi/ to vi f'cil aňi nechod'íte// fšeco máte// to mi sme přišli ze školi/ moseli sme jít pást krávi/ šeci sme šli z celé d'ed'ini na obecňi pastínek/ tam sme sa fšeci zešli/ tam sme d'elali blboš'i/ a gdiš sme mňeli hnat na svoje pola/ tak ňigdo nechťel/ protože sme tam bili sami// a vedle nás bilo pole ořechovjanú/ a tak ořechovjané se nám vismívali// uježd'ané na doliňe/ požirajú zdechlé sviňe// a mi zase sme si to nenechali/ toš sme jim zasej říkali// ořechovjané na kopečku/ požirajú zdechlú kočku// nemohli ju zubama/ moseli aj nohama// a tak me sa posmívali jeden druhém// tak sme zažili takových radost'í// večer kluci přišli přet naše/ tam sme si ud'elali startovací čáru/ a létali sme každý večer ze dva kilometri/ protože tam nejelo žádné auto/ takže nás ňic nepojezdilo//

Mluvčí 6

tak o vašem d'edákovi// došel na besedu s petrem jak si vikládali// a ešce mu pomohl aj/ naši vihráli zajíca a dvje kačeni v tombole// ten bude misim plní brokú// a on to neumňél odřít// ja povidám/ ti petře/ ja už sem to zapomňela/ ti králíki// a tvúj přišel/ toš mu ešce aj pomohl// a na jedné straňe bil celí/ nevím... já povidám petrovi/ jedls to vůbec// aj ti kačeni odřél// a dost mu z ňich ostalo// oni bili docela veliké// a toho péři/ jak to mají na zimu/ to mňelo péři jak zlaté/ ti krdeli... káčer a kačena// a mňeli aj hotové balíčki// povidám/ šak ste mňeli vzít spíš to// aj d'ivočáka// šak povidám/ oňi už sa možú střílat// prí možú// mor už nemajú/ nebo mají/ ale už je to od'elané na meňší kúsek od včerajška// fčera nebo předefčirem to povolili// ale enom at' dajú/ dik tadi toho bilo až hrúza// takže oňi to už ted'ka budú trochu střílat/ ale tam už je jich enom pjetadvacet f té oblast'i// v té oblast'i/ co je to

zato// tak tam zas najali octřelovače/ že jich nemožú už... oňi už sa asi skovávajú/ jak už cíťija// já si jich najmu včilkaj na ti kočki// já sem nespala už kolikátú noc// a teďkaj bilo púlnoci// kurňa/ enom sa mňa začalo dřímat/ a ti kocúřiska pomáli ze fšeckých stran baráka kolik máme// fčil sa asi hónija// šak fšdicki ogara na ňe vilet'él/ ale toťkaj sem bila tak vsteklá/ že leťela sem/ a začala sem im tam nadávat// křičala sem/ ale jak to mňágalo// poříd'it psa// šak ťi si kúpili nad nama nového/ na veŇdelovém// kúpíme psa/ a ešče budu hónit psa// tadi něni plota// mi to tadi nemáme zahrad'ené// protože táto súsedka spodňi říkala/ že co bude na svjet'e se to nesmí hrad'it// a nám tam leťi ovoce fšecker// tak sme tam dali takové enom dešťice/ abi to tam nelet'elo na jejich/ ale pes přelet'í fšecker// šak mi sme mňeli plotek kolem dokola// to je metrú// a ťito si poříd'ili vlčáka/ hanákového/ kalúsúj také a brhél také/ toš fšecker veliké pestvo// a oňi se dobívali jeden k druhím// normálne odepsali celí plot// a fčilkej tam dávali/ protože nemáme peňez na noví/ toš kúpili enom tich velkých ok/ a toš srni do toho ešče přeskočija// na srņce bi mňeli ešče ud'elat hon// jirka jenķúj nosil tú srnu// a tá mlát'ila ho do prsú// to má sili jak sviňa/ aj potom ogara jim pomáhal// a tak že bil zlostní/ tak ju po hlavje// a ona začala sa tóčit// povídá/ toš střílat ju nemožu// to bi ho ňegdo udal// povídá/ šak tá dlúho nebude// hoďili ju přez plot/ tam co je kolňa/ a než sa zpamatovali naši/ tak tá už bila u kamenņce// šak šárka tadi mňela/ misim deset stromkú/ a neostalo jí ňic// to je fšecker haluze zarovno ožrané// já sem fčilkej u našého nevid'ela// jak je sňeh// nevid'ela sem tam aňi šlapi//

Mluvčí 7

u nás nebila školka/ ale mamka protože bila uklízečka/ tak nás negdi do té školki brala/ a choďili sme s ňú/ a pamatuju si/ to sem bila poprvňi po škole// šli sme že školki/ tak paňi učitelka sa ptala/ tak enom akože/ gdo chce bít po škole// a já sem sa přihlásila/ že já chcu bít po škole// ona mňa tam ta učitelka fakt nechala// ale tím/ že tam mamka d'elala tú uklízečku že/ tak potom sem šla s mamkú dom// potom sem choďila do školi// škola bila f lózi na dvje smňeni... základňi škola/ ale protože d'ecek bilo na takových d'ed'inách malunko/ tak nás bilo třeba deset a deset// tak sme bili prvňi třída a třet'í třída/ druhá třída a misim štvrtá třída// a pát'áci estli bili sami// to sme chodili aj na odpoledňi// jo/ takže ten jeden ročňik choďil na odpoledňi/ a to bilo upľne nejlepší/ protože gdiš naši nebili doma/ tak sme si mohli d'elat f baráku/ co sme cht'eli// fšecker sa to srocovalo u nás// estli si ešče pamatuju/ ten pavel/ spolužák/ gazdík/ on bil takoví sraŇdista/ a hrával na přikopách// a gdisi sme zatápjali/ protože f baráku bili ešče staré kamna že/ topeňi nebilo// tak sme moseli zatopit/ šecker sme moseli d'elat/ prasa poklud'it/ králíki/ šecker sme d'elali jako d'eka/ jo//

a teď sme zatápjali// a jak sme leťeli s tema novinama něgde že/ d'elali sme blbosti// tak jak bil normálně/ jak bili ti zrcadla/ a tam bil takoví hřebének položení/ tak tam ten hřebének jak sme s tím leťeli/ tak sa chitl/ já nevím jak je to možné/ s těch novin/ a teď to hořelo na tom zrcadle// no a tak honem sme zas leťeli ven/ hodit to ven// tak to bili takové dobré zážitki/ co sme chodili na tu odpolední// nebo gdisi sme mňeli mňet odpolední/ a oňi vihlásili/ že máme jít do školi na ráno/ jenže mi sme rozbrňání d'elali ptákovini/ a neslišeli sme to/ a pak sme šli na tu odpolední/ a šeci šli ze školi/ a mi do školi// toš d'ecka gde idete// no mi ideme do školi// ale šak škola bila dneska ráno// no tak sme sa vrát'ili// takže mi sme opravdu si f té sucholozké škole si moc užili// místo t'elocviku sme mňeli hraňi/ u nás nebila t'elocvična/ tak sme bud' chodili f lét'e na hříst'e/ tam sme hráli fodbal a vibišku/ a gdiš bila zima/ tak sme normálně s učitelkú hráli človječe nezlob se// to bil náš t'elocvik// takže paňi učitelka gazdíková/ taki s rod'ini/ bila v pocta'e taková moja teta/ ale oňi ti učitelé na nás moc neto/ nejakú tu rod'inu/ nebilo to vid'et f té škole/ ale tak z tú sme hrávali človječe nezlob se// nebo sme chodili z viučování/ a tak jak bívalo namrzlé/ ledovica/ to mi sme nešli dóm/ sme šli po potokoch/ brusle sme si pučili/ a tam až daleko/ až do řit'i sme chodili ke družstvu// pak sme mňeli jít třeba do náboženství/ a to sme samozřejmně zas nest'ihli/ sme šli zas pozd'e// to sme opravdu takových zážitkú/ co si misim neska d'eťi nemajú/ to sme si jako f d'ectví užili hrozně moc// babička bívala tak ob jedno/ jakgdiš// a bili sme humnama spojění// a tema humnama sme chodili// a gdiš už sme babičku vid'eli/ že k nám šla/ a gdiš sme cht'eli zapřít/ že tam žádné kamarádi nemáme/ toš gdisi sme aňičku zavřeli/ bili takto dveři/ a za tím bili na zimu dané ešť'e jedni/ abi tam netahlo/ a toš aňičku sme strčili do tech dveří/ že tam něgdo něňi/ jakože babi/ tadi něgdo něňi// mi sme hodňi// mi nič ned'eláme//

Mluví 8

já gdiš sem bil na vojně/ tak oňi hned' poznali/ že su moravák// aj mirkovi v brně říkali/ že je ztadima// ale gdibi si šla hen do lóze/ tak tam je to ešče ináč// mi sme tu popanštelí po zlíňe// narukoval sem do brna// za dva dňi nás naložili do vlaku// aňi neřekli/ kam jedem// dovezli nás na nádraží// mňa posadili večer/ a jeli sme// sme dřímali/ a já sa ráno probud'im/ uherský brod/ treňčáňská teplá/ furt na vichod/ až do košic sme dojeli// k letecké armád'e// tam sem bil mjesíc// po mjesíci že nejaké nedorozumňění/ že tam nemám bit/ že mám jít do popradu// tak mňa naložili po přísaze/ dali mňe cest'ák do popradu// t'i uš sa tam mjesíc učili// tam sem bil f tom poprad'e púl roku// no a teď to ukončění// zas zvláštňi vlak do čech/ a já sem zas nemňel nič// za tím mím víkoním

praporčíkem/ gde já mam jít// neved'eli nič// splantaňi šeci// to cosi zisťovali/ že mám jet do hradce králové na 6286 útvar// dojel sem do hradce/ a že žiškovi kasárňe// tam zas ale že né// že takoví útvar tu nemáme/ to jediňe na leťišťe// toš já f té plné polňi/ tři kilometri pješki// toš sem moc neponáhlal// dojdu tam/ zas to zisťovali/ zas takoví útvar prí tam něni// a že budu vojeňský dogtor// došel sem tam/ ale šak sem říkal/ co já vojeňský dogtor/ já su telefoňi mechanik// šak/ že tam asi budu d'elat mechanika// tak sem tam došél/ zviklí fšadi vojáci z povoláňi/ dojdu tam/ a tam šeci civilé// toš sem tam potom bil rok a púl// tam bilo dobře// tam oňi mňeli/ mi sme mňeli šestnást korun na deň/ a tam študáci vojeňšťi mňeli třeba osmnást// dostávali sme třeba oplatek po objed'e... toš f sedmdesátem čtvrtém roku/ ted' tok nejak v únoře/ ližovali strojňi průmislofka/ ližovali na poprackém plesu// ta hora sa menuje patrija// a tam bilo nedoporučené ližovat/ že tam padajú lavini/ ale oňi to porušili// zrovna tá lavina spadla// celá tá třída ostala pod lavinú// zachráňil sa enom jeden jed'ini// tam bila borovica/ a jak to leťelo/ toš tam ostala zduchová kapsa// tak on/ než ho vikopali/ mohl díchat// inak tam fšeci zahinuli// a mi sme tam deset dňi/ každí deň sto vojáku/ sme tam jezďili jich kopat// zachranári tam mňeli takové tički s háčkem/ a fšdicki to tam pichali/ estli tam negdo něni// a to sme tam bili posledňi deň/ a to už sa končilo/ protože to už nemňelo cenu// to bi ňikerí nepřežil deset dňi// to vím/ že tam dojéla mamiňka toho jednoho/ co tam zahinúl/ a dovézla vjenec// až sem bil potom v hradci/ tak já nevím/ v červňe/ aš slezl sneh/ tak ukazovali v televizi/ že jich tam potom našli// a to bilo zajímvavé/ tadi pod tú skalú bila pádolina a proťejší svah// a oňi ližovali na tom proťejším svahu/ ale tá lavina spadla zhora/ přitlačila jich na ten proťejší svah/ a ešťe jich smetla tak dúle/ do toho údolí// a ten sneh/ to bilo zledovaťelé a nahusťené/ sme to kopali krumpáčama/ tú silú jak to leťelo/ toš to... to je nešťastňích rod'ičú potom/ gdiš k nečem takovém dojde// aj třídňi učitelka tam zahinúla... jak gdiš v tich rakvicích sa utopila celá třída tich d'ecek// i písnička je o tom složená/ já už nevím/ jak to přesňe bilo// to bila pramice/ a oňi přeplúvali// převážali třidu přez tú řeku/ a učitel vúbec nechťél/ že ta pramice bila stará// a ten/ co je převážal že to zvládne// a nejakú várku převezli/ a na tú posledňi vzali i nejakí vúz/ a tá pramice to nezvládla/ a šeci sa tam utopili// nebo jakési d'ecka sa zachráňili/ ale inak sa to utopilo//

Mluvčí 9

vim/ že sme chodívali po potoku občas/ ale toš to spíš náš malí došél negde vikúpaní/ dicki učabraní/ nebo ňeco// mi až potom/ asi až na druhém stupňi/ co sme tak řád'ili tadiťk s uježd'anama// sem dicki chťela jit s ňema ven/ a nemohla sem// mosela sem bit v šest doma// to bila baňda/ gdiš bila petra a leňka/ oni bili o dva roki starší/ a já chťela

fšude s něma// já mňela jedenást/ a oni třinást// a šúra atak/ oňi sú ode mňa o tři// o štiri roki starší// šak ale já sem dicki bívala s tema staršíma/ já sem tadi s tema vrstevníkama moc nebila// tadi bil vrstevník akorát hoňza a peť'a// no a tak s něma sme akorát d'elali také bejkárni/ že sme chod'ívali... ale tak mi sme chod'ívali ve vší počestnosťi// za školu sme chod'ívali/ tam sme hrávali dicki nohec// ale né že bisme nechod'ili do školi/ ale za školu// jako po škole sme chod'ili za školu// a šak tam je hřišće/ a tam sme dicki hrávali nohejbal// dicki sme si našli nejakú aktivitu nebo nejakú hru// a nejlepší bilo/ gdiš sme mňeli/ tam jak je potok/ sme mňeli natahlú hasičskú haďicu/ že// a na tom koňci sme mňeli klacek uvázaní// sedli sme si/ a húpali sme se tam a spátki// toš/ ale to bilo celkem visočajzné// to sa tam sušili ti haďice/ ale totok bila stará haďice/ kterou tam z tama něgdo ukradl asi// a oňi to tam přivázali na ten strom/ a dicki sme sa na tom húpali/ enomže oňi tam na nás rúzně hépali/ nebo mi na ně// vím/ že kolikrát sa to urvalo/ kolikrát sme sa vikúpali f potoku// nebo gdisi sem dostala telefon noví/ to misim aňi nevíš/ a to bil misim úplne první telefon/ co sem dostala// mňe normálne ten telefón spadl tam do vodi/ jak sem to mňela f kapsi/ a jak sem se húpala/ tak to tam zahučelo// mobil sem vilovila/ tam bilo málo vodi/ akorát že sem ho mosela pak u leňki sušit fénem// víš/ že naši tam bili na návštevje/ nebo tak něco// a mi sme tam s leňkú na tajňačku/ rozebírali mobil a sušili sme ho fénem/ abi sme ho zprovoznili// a nebo si pamatuju/ jak sa tadi d'elali zemáki// fšeci tadi bili nasjížd'ání// teta z horňanska/ to už tak ted' nebívá/ ale tak dřív jako úplne/ gdiš sem bila d'ecker/ tak gdiš sa d'elali zemáki/ tak teda tadi bila/ stríc/ taťka/ mamka/ že// f září sa d'elali s babičku a d'edú zemáki// a mi sme šli s leňkú a mart'ú gregorovú a s míšú /se súsedkama// a šli sme tam dúle k potoku/ a kúřili sme tam takové ti šúlané papírki// šak to aňi nebili cigareti/ ušúlala sis papírek nebo takové ti trávi/ jak sa kúřili dříf// to je jakgdibi stéblo// no a tak sme kúřili// a pak šla/ misim/ jana pučalíkova za holkama/ a vašek/ to bil ešťě malučkí/ cht'el jít s nů// oňi tam za nama přišli/ a mi sme mu řikali vašku/ d'i spátki/ a né že řekneš/ co tadi d'eláme// a on první/ co ud'elal/ gdiš přišel/ tak řekl/ jak tam kúříme//

Mluvčí 10

toš nevím/ co mám vikládat/ také přibjehi aňi moc nemám// akorát chod'ím ven s adamem/ tak lúšňám po okolí// jo a jirka/ jak dopadl// bil navalení/ a si rosekl hlavu/ ale šak oňi ho hned pust'ili dóm// tídeň mosel bit doma// jak natálka ve školce/ cosi d'elala/ a spadla ze židle/ a třískla hlavú o malí stolek// a došla do školki/ a mám tadi beběňko// říkám cos d'elala/ cos pila nebo co// mamka t'i dávala vřipnú kašu// no a prácu/ toš s balíkama d'elám/ na depu na pošće// tříd'im balíky// to chistáš/ viskládáváš/ tříd'íš/ rosřazuješ/

polepuješ/ fšecko možné// gdiš to má jet do polska/ toš to dávám na polskou hromadu// gdiš to má jet na sloveňsko/ tak na sloveňskou hromadu// oňi to pak vozíja mezi depama// to je richlejší a levnější... nila jedna hasičská súťaž/ už aňi nevím jak sme dopadli/ že// v újezdě// tam sa objevil balón na hřišti/ a kopali si tam nejaké d'ecka// a tak potom sme si šli s tema d'eckama jakože si začutat// tak sme tam tak jako kopali/ a naháňali sme sa// enomže maruna sa rozbjehla/ a normálne mňa zvalila// mňa podkosila nohi a bilo to// no a to bilo/ tak že sme zostali ležat na sobje// sme nevjeďeli co/ tak sme sa začli smát// no a nemňeli sme mobili/ tak sme sa domluvili/ že sa příšťe potkáme na kiňe// že pudeme na letňí filmoví festival// a bil tam příznačni film hra o jablko// tak sme na ňeho šli// jenže tata to fšecko vikvákal/ a naši přijeli na kontrólu/ mama tam přijela sa podívat// já sem mislel/ že mňa trefí// potom sme sed'eli do rána nazastáfce// hlédali sme zastáfku/ abi ju náhodou negdo neukradl// pak sem moseli jít pješki dóm/ na kelňiki// to bilo tak/ že sme s hasičama jezd'ili po súťažích/ a na první zábavu sme mňeli jet do bílovic// jenže já sem tam nedorazil/ protože sa pokazilo auto// a maruna pak mosela bježet dóm// do bílovic daleko// to je ztadima pješky skoro dvje hoďini// vím/ že pak ju negdo nad páleňiců vzal autem// a d'eda jí pak mosel jít odemčít//

5. Nejfrekventovanější prostředky nářečí východomoravského

Tato kapitola vychází ze záznamů řeči obyvatel Luhačovského Zálesí, kteří jsou aktivními uživateli východomoravského nářečí. Na základě prepisů jejich vyjadřování byl proveden rozbor zaznamenaných hláskoslovných, tvaroslovných, slovotvorných a lexikálních prostředků, které charakterizují současný stav východomoravského nářečí.

5.1 Hláskoslovné prostředky

V rovině hláskoslovné se v současné podobě východomoravského nářečí vyskytují tyto prvky:

- *-aj* na místě *-ej*: *včerajšek*
- *-e* na místě *-ě*: *nekdo, nekde, neco, nejaky, nesmeli*
- *-e* na místě *-o*: *potem*
- *-e/-é/-ě* na místě *-í*: *hlédát, jest, hřebének, sněh*
- *-i* na místě *-j*: *kam idete*
- *-í* na místě *-á*: *smít sa*
- *-ň/-ť* na místě tvrdých konsonantů *-n/-t*: *týdeň, masť, svaťba, kořeň, deň, třikrát*
- *-o* na místě *-u* u slovesa *muset*: *mosel, nemosí*
- *-o* na místě *-ů* u sloves tvar 1. a 3. osoby jednotného čísla: *nemože, pomože, zostala*
- *-o/-ó* na místě *-ů* u podstatných jmen: *hnoj, kol, dóm*
- *-s/-š* na místě *-c/-č* u číslovek: *dvanást, štrnást*
- *-u/-ů* na místě *-o*: *důle*
- *-ů* na místě diftongu *-ou*: *kůlala, kůpal, klůb, dotknůt sa, s mamků, hasičků, sůsedky, kůsek, dlůho, sůťaž*
- absence výslovnosti počátečního *v-*: *šak, šeci*
- absence výslovnosti *j-* před *-i/-í (-y/-ý)* na začátku slova, z části též i uvnitř slova: *ešťe, ešče, istě, estli, enom, zistit*
- dlouhý vokál u ukazovacího zájmena *ten/ ta/ to*: *tá kráva, tů nohu*
- dlouhý vokál u sloves: *zahnůla, hospodářili, neudržál, smékla, zaněsl*
- dlouhý vokál na předposlední slabice: *pěří, káčer, včera, večer, ukončení, né, neni*
- krátký vokál na předposlední slabice: *sila, s nama, pichat, hnat krávy, tata*
- krácení vokálu infinitivu slovesa *být*: *mosím byt doma, nemám tam byt*
- počáteční konsonant slov *nebo, jen* nahrazen *l-*: *lebo, len*

- přízvuk na předposlední slabice slova: *nemože, na fleku*
- redukce *-l* v 1. osobě plurálu přítomného času slovesa *myslet*: *mysim*
- redukce *-t* u tvarů tázacího zájmena *který*: *na kerů stranu*
- sloveso *zůstat* tvar: *ostat*

5. 2 Tvaroslovné prostředky

Ve tvaroslovné rovině východomoravského nářečí se projevují změny v deklinačních a konjugačních koncovkách, proto tvaroslovnou část dělíme na konjugaci sloves a jmennou deklinaci.

5. 2. 1 Deklinace substantiv a adjektiv

- *-a* na místě *-e* u podstatných jmen genitivu singuláru: *odpoledňa, od kořeňa, z prasata*
- *-a* na místě *-e* a z toho plynoucí změna vzoru substantiv rodu ženského, vzor *žena* na místě vzoru *růže*: *slivovica, chvíla, borovica, hadica, kaša, práca*
- *-i* na místě *-e*: *dveři*
- *-ů* na místě diftongu *-ou* u akuzativu adjektiv a instrumentálu feminin: *prudků krávu, na kerů stranu, šli s nevěstů*
- koncovka *-ej/-ěj* u přídavných jmen feminin: *starej doktorce*
- koncovka *-och (-óch)* v lokálu plurálu maskulin a neuter: *po susedoch, po schodoch*
- instrumentál plurálu maskulin přípona *-ama*: *s hasičama, krumpáčama*
- názvy měsíců a některá další maskulina přecházejí při deklinaci podle vzoru *les*: *v únoře, v červně, v Újezdě, do Újezda, v Popradě*
- změna rodu maskulin na feminina: *do příkopy*
- změna vzoru při deklinaci: *v kapsi* (vzor *růže*), *na kněza, přinesl zajíca* (vzor *pán*)

5. 2. 2 Deklinace osobních zájmen

- 1. p. *já*, 2. p. *mňa*, 3. p. *mně*, 4. p. *mňa*, 6. p. *mně*, 7. p. *mnů*
- 1. p. *ty*, 2. p. *ťa*, 3. p. *tobě*, 4. p. *ťa*, 5. p. *ty!*, 6. p. *tobě*, 7. p. *tebů*
- 1. p. *on*, 2. p. *něho*, 3. p. *mu/ němu*, 4. p. *ho*, 6. p. *něm*, 7. p. *ním*
- 1. p. *ona*, 2. p. *ní*, 3. p. *ní*, 4. p. *ju*, 6. p. *ní*, 7. p. *ňů*
- 1. p. *ono*, 2. p. *něho*, 3. p. *mu/ němu*, 4. p. *ho*, 6. p. *něm*, 7. p. *ním*
- 1. p. *my*, 2. p. *nás*, 3. p. *nám*, 4. p. *nás*, 6. p. *nás*, 7. p. *nama*

- 1. p. *vy*, 2. p. *vás*, 3. p. *vám*, 4. p. *vás*, 5. p. *vy!*, 6. p. *vás*, 7. p. *vama*
- 1. p. *oni (ony)*, 2. p. *nich*, 3. p. *nim*, 4. p. *ich*, 6. p. *nich*, 7. p. *nima*

5. 2. 3 Deklinace ukazovacích zájmen

- 1. p. *ten*, 2. p. *teho*, 3. p. *temu*, 4. p. *teho*, 6. p. *tem*, 7. p. *tým*
- 1. p. *tá*, 2. p. *těj*, 3. p. *těj*, 4. p. *tů*, 6. p. *těj*, 7. p. *tů*
- 1. p. *to*, 2. p. *teho*, 3. p. *temu*, 4. p. *to*, 6. p. *tem*, 7. p. *tým*
- 1. p. *tí*, 2. p. *tých*, 3. p. *tým*, 4. p. *tých*, 6. p. *tých*, 7. p. *týma*
- 1. p. *ty*, 2. p. *tych*, 3. p. *tym*, 4. p. *ty*, 6. p. *tych*, 7. p. *tyma*

5. 2. 4 Konjugace sloves

Nejčastějšími zaznamenanými prvky vyskytujícími se při skloňování sloves jsou:

- 3. osoba plurálu sloves 4. třídy zakončení *-ja*: *ležíja, vozíja*
- 3. osoba plurálu sloves 4. třídy končící na *-(x)jí/ -í* změna na zakončení *-jú/ -ů*: *říkajú, nemajú, dajú, padajú, nežijú, nebudú*
- ve 3. osobě plurálu slovesa *chtít* tvar: *chcú*
- *-a* na místě *-e* u sloves: *udržat, ležat, zatápnat, křičat, zvracet, nahánat*
- *-aj* na místě *-ej* u imperativu sloves: *počkaj!*
- sloveso *být* má v 1. osobě singuláru tvar *som* pouze ve složených formách minulého času, kdežto ve funkci spony či v existenciálním významu nese tvar *su/ sa*: *já su z Moravy, já sa eště zaopatřím*
- sloveso *být* má v ostatních osobách tvar *sa*: *oni sa skovávají, posmívali sme sa*

5. 3. Prostředky slovtvorné – prostředky obohacování slovní zásoby

- jména obyvatel odvozená od jmen místních příponami *-an, -jan*: *Uježd'an, Ořechovjan*
- jména svobodných žen tvořena od otcova příjmení příponami *-ova, -ého*: *Pučalíkova, Hanákového*
- jména mužů tvořena z příjmení příponami *-ůj*: *Kalůsůj, Jenkůj*
- jména zvličená či zhrubělá tvořena nejčastěji příponami *-isko*: *ogařisko, kocůřisko*
- jména místní tvořena příponami *-isko, -ňa*: *polisko, kolňa*
- jména látková nejčastěji zakončena příponou *-ica*: *chávovica, slivovica*

- přídavná jména zesilující účinek odvozena příponami *-ajzný, -učký*: *vysočajzný, malučký*
- příslovce odvozena příponami *-unko, -y*: *malunko, pomály*
- označení většího počtu či skupin příponou *-stvo*: *pestvo*
- násobná číslovka *jednou* tvar: *jednůc*

5. 4 Lexikální prostředky

Lexikální prostředky jsou nedílnou součástí každého jazyka a mnohdy představují nejmarkantnější aspekt nářečí, kterým se jedno nářečí vyděluje od ostatních. Pro východomoravské nářečí jsou v současnosti typické tyto nářeční lexikální prostředky:

- *cérka* – výraz pro *dcera*, ale také pro *dívka, děvče*
- *cukrle* – výraz pro *sladkost, bonbón*
- *bebénko* – výraz pro *bolístka*
- *bečet/ bečat* – výraz pro *brečet*
- *beseda* – výraz pro *návštěva*
- *bývat* – výraz pro *bydlet*
- *čagan* – výraz pro *hůl*
- *dědák* – výraz pro *dědeček*
- *děčka* – výraz pro *děti*
- *dědina* – označení vesnice
- *dyk* – výraz pro *vždyt'*
- *flaša* – výraz pro *lahev*
- *haluze* – výraz pro *větve*
- *hen* – podoba příslovce *tam*
- *henkaj* – podoba příslovce *sem/ tady*
- *hépat* – výraz pro *skákat*
- *hónit* – výraz pro namlouvání u zvířat
- *hore* – výraz pro bdělý stav/ být nahoře
- *horňansko* – výraz pro horní konec vesnice
- *chudera* – výraz pro *chudinka*
- *kasáreň* – výraz pro *kasárna*
- *kde* – výraz pro tázací příslovce místa, ale také směru *kam*
- *klanica* – boční podpěra na voze

- *krdel* – výraz pro *hejno/ krk*
- *ledovica* – výraz pro *náledí*
- *ľud'a/ ľudé* – výraz pro *lidé*
- *ľušňat* – výraz pro *poflakovat se*
- *máčka* – výraz pro *omáčka, zálivka*
- *masné* – výraz pro *tuk, omastek*
- *mišat* – výraz pro *míchat* či *mísit*
- *mňágat* – výraz pro *mňoukat*
- *navalený* – výraz pro *opilý*
- *neponáhlat* – výraz pro *nepospíchat*
- *nikerý* – výraz pro *žádný*
- *odemčít* – výra pro *odemknout*
- *ogara* – výraz pro *chlapec*
- *ogařisko* – hanlivý výraz pro *chlapec*
- *pádolina* – výraz pro *údolí*
- *paúzovat* – výraz pro dřevěnou tyč bránící spadu sena z vozíku
- *plyskýř* – výraz pro *puchýř*
- *pohárek* – výraz pro *sklenička*
- *ponáhlat* – výraz pro *spěchat*
- *přeprůbovat* – výraz pro *přezkoušet*
- *rozbrňaný* – výraz pro *rozdováděný*
- *slopat* – výraz pro *pít*
- *splantaný* – výraz pro *zmatený*
- *šlapa* – výraz pro *stopa, šlépěj*
- *stápat* – výraz pro *sníst*
- *šufánek* – výraz pro *naběračka*
- *šůlat* – výraz pro *válet, svinovat*
- *také* – výraz pro *takové*
- *teprův* – výraz pro *teprve*
- *tož* – nářeční forma pro *tak, tedy, inu, proto, z tohoto důvodu*
- *učabraný*- výraz pro *mokrý, zmáčený*
- *včil, včilkej, toťkaj, ted'kaj, toť* – výraz pro časové příslovce *ted', nyní, právě*
- *všady* – výraz pro *všude*
- *všeci, všECKO* – podoba zájmen *všichni, všechno*

- *zašlajfovat* – výraz pro *zabrzdit*
- *zatrhat svatbu* – výraz pro vybírání peněz na ženicha a nevěstu
- *zemáky* – výraz pro *brambory*
- *zdělat* – výraz pro *sundat*

ZÁVĚR

Nářečí jako důležitá součást českého národního jazyka se z komunikace postupně vytrácí. Nejstarší uživatelé vymírají a nové generace považují nářečí spíše za kulturní přezitek než za hodnotný a efektivní způsob dorozumívání. Značný vliv na úpadek nářečí mají bezpochyby také stále se rozmáhající sociální sítě, které vyžadují co nejrychlejší a hlavně nejjednodušší a nejobecnější komunikaci, kde nářečí sloužící pouze úzké skupině lidí ztrácí své uplatnění. V oblasti sociálních sítí vznikají zcela nové dorozumívací prostředky, které původní způsoby vyjadřování nahrazují. Nářečí je tak uplatňováno nejčastěji již jen u nejstarších generací uživatelů. Cílem bakalářské práce bylo takové uživatele vyhledat, zaznamenat jejich nářeční vyjadřování a uchovat ho pro další generace, jež budou mít stále méně příležitostí přijít s nářečím do kontaktu. Pro názornost vývoje nářečí byli vedle zástupců nejstarší generace osloveni také zástupci mladé generace, jejichž mluva by měla obsahovat největší jazykové rozdíly.

Pro výzkum byla zvolena oblast Luhačovského Zálesí na Zlínsku. Zde dochází k prolínání tří etnografických regionů Valašska, Slovácka a Hané, a proto jsou zde vhodné podmínky pro výskyt ojedinělých kulturních prvků, jako je např. místní dialekt.

Na základě záznamů mluvy místních obyvatel byl proveden rozbor, ze kterého vyplývá, že nářečí podle předpokladu nejvíce využívá opravdu nejstarší generace; v její komunikaci bylo zachyceno nejvíce nářečních jevů. Nejhojnější nářeční prostředky byly zaznamenány zejména v oblasti lexika. Naopak mluva mladé generace vykazovala nářečních lexikálních prvků mnohem méně, v porovnání s nejstarší generací téměř žádné.

Zajímavým zjištěním byl fakt, že v rámci tvaroslovné roviny ve vyjadřování nejstarší a mladé generace již tak značné rozdíly nenalezneme. Ze záznamů mluvy je patrná nářeční rozmanitost i v rámci jedné generační skupiny. Vyjadřování nejstarších respondentů ve věku nad 90 let nese mnohem více nářečních znaků, než je tomu u jen relativně mladších respondentů pohybujících se ve věku okolo 75 let, a to opět zejména v rovině lexikální, ale také v hláskosloví. V hláskoslovné rovině se vyskytly odlišnosti i mezi stejně starými mluvčími. Např. pro příslovce *ještě* byly zaznamenány rozdílné tvary *ešče* a *eště*, pro zájmeno *všichni* pak tvary *všeci*, *šeci*. Užití odlišných výrazů může být zapříčiněno bydlištěm respondentů v odlišných obcích a individuálním prostředím formujícím jejich vyjadřování.

Jeden z nejzajímavějších aspektů, který východomoravské nářečí asi nejvíce odlišuje od okolí, představuje specifická větná intonace hlasu během komunikace. Typická

zpěvnost místního jazyka, která mu dává mnoho na jeho jedinečnosti, je však bohužel písemně nezaznamenaná.

Svou prací bych ráda přispěla k bližšímu poznání současného stavu východomoravského nářečí a prohloubila tak zájem o tuto sféru českého národního jazyka, jež podle výsledků práce opravdu postupně pomalu zaniká.

BIBLIOGRAFIE

Seznam pramenů

Soubor audiozáznamů z vlastního archivu autorky bakalářské práce *K současnému stavu nářečí východomoravského*:

1. záznam – mluvčí 1, žena 97 let, Hřivínův Újezd
2. záznam – mluvčí 2, žena 96 let, Velký Ořechov
3. záznam – mluvčí 3, žena 90 let, Velký Ořechov
4. záznam – mluvčí 4, žena 76 let, Hřivínův Újezd
5. záznam – mluvčí 5, žena 75 let, Kaňovice
6. záznam – mluvčí 6, žena 70 let, Březůvky
7. záznam – mluvčí 7, žena 65 let, Hřivínův Újezd
8. záznam – mluvčí 8, muž 65 let, Kaňovice
9. záznam – mluvčí 9, žena 25 let, Kaňovice
10. záznam – mluvčí 10, muž 24 let, Kelníky

Seznam použité literatury

- BARTOŠ, František. Dialektologie moravská. 1. díl. Brno: Matice Moravská, 1886.
- BĚLIČ, Jaromír. Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- CUŘÍN, František. Vývoj českého jazyka a dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- CUŘÍN, František, et al. Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.
- DAVIDOVÁ, D., BOGOCZOVÁ, I., FIC, K., HUBÁČEK, J., CHLOUPEK, J. a E. JANDOVÁ. Mluvená čeština na Moravě. Ostrava: TILIA, 1997.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. Česká mluvnice. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- HOLUB, Zbyněk. Dialektologická praktika (Úvod do praktické dialektologie). České Budějovice: Pedagogická fakulta JU České Budějovice, 1996.
- HOLUB, Zbyněk a Marie JANEČKOVÁ. Úvod do české dialektologie. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU České Budějovice, 1993.
- HUGO, Jan, a kol. Slovník nespisovné češtiny. Praha: Maxdorf, 2009.
- CHLOUPEK, Jan. Aspekty dialektu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971.

- CHLOUPEK, Jan a kol. Stylistika češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.
- KARLÍK, P., M. NEKULA a J. PLESKALOVÁ, eds. Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Lidové noviny, 2010.
- KOSEK, Pavel. Historická mluvnice češtiny – Překlenovací seminář. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. 2. aktualizované vyd. Praha: Grada, 2006.
- NIEDERLE, Lubor. Národopis lidu československého. Díl I. Moravské Slovensko. Praha: Národopisná společnost československá, 1923.
- PACOVSKÝ, Petr. Člověk a čas: time management IV. Generace. 1. vyd. Praha: Grada, 2006.
- VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007.

Seznam elektronických zdrojů

- BALHAR, Jan, 2017. Slezská nářeční skupina. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2012-2017, [cit. 2017-11-13]. Dostupné z: <http://www.czechency.org/slovník/SLEZSKÁ%NÁŘEČNÍ%SKUPINA>.
- BACHMANNOVÁ, Jarmila, 2017. Česká nářeční skupina. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2012-2017, [cit. 2017-11-6]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>.
- CHLOUPEK, J., S. KRÁLÍK, A. LAMPRECHT, J. SKULINA, D. ŠLOSAR a A. VAŠEK. K diferenciaci moravskoslovenských nářečí a k jejich vztahu k českému národnímu jazyku. (Sborník prací filozofické brněnské univerzity) [online]. Brno: 1954 [cit. 2018-1-10]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101178/A_Linguistica_02-1954-1_3.pdf?sequence=1.
- IREINOVÁ, Martina a Hana KONEČNÁ. Nářečí dříve a nyní: Český jazykový atlas. In: Edice Věda kolem nás [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2015 [cit. 2017-11-13]. Dostupné z: www.vedakolemna.cz/mirranda2/m2/sys/galerie-downland/VKN-37web.pdf.
- KAŇOVICE. [kanovice.cz](http://www.kanovice.cz) [online] [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <http://www.kanovice.cz>.
- KELNÍKY. [kelniky.eu](http://www.kelniky.eu) [online] [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <http://www.kelniky.eu>.
- LUHAČOVSKÉ ZÁLESÍ. [Luhacovskozalesi.cz](http://www.luhacovskozalesi.cz) [online] [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <http://www.luhacovskozalesi.cz/mikroregion/>.
- OBEC BŘEZŮVKY. [brezuvky.cz](http://www.brezuvky.cz) [online] [cit. 2018-01-28]. Dostupné z: <http://www.brezuvky.cz/obec/>.

OBEC HŘIVÍNŮV ÚJEZD. hrivinuvjezd.cz [online] [cit. 2018-01-28]. Dostupné z: <http://www.hrivinuvjezd.cz>.

OBEC VELKÝ OŘECHOV. velkyorechov.cz [online] [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <http://www.velkyorechov.cz>

ŠIPKOVÁ, Milena, 2017. Středomoravská nářeční skupina. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2012-2017, [cit. 2017-11-7]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/STŘEDOMORAVSKÁ%20NÁŘEČNÍ/%20SKUPINA>.